

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

*Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*

Πρακτικά ∞ Proceedings

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

*Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature*

Τόμος Β΄

Επιμέλεια:
Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία

Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature

Τόμος Β΄

Την ευθύνη της έκδοσης έχει το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΕΝΣ
E-mail: dimadis@zedat.fu-berlin.de

ISBN (vol.) 978-960-99699-9-4

ISBN (set) 978-618-81771-3-0

Σελιδοποίηση - τυπογραφική φροντίδα:
Jorge Lemus Pérez (lemus777@gmail.com)

Copyright © 2015:

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)

European Society of Modern Greek Studies

www.eens.org

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

Π ρ α κ τ ι κ ά

**Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία**

Τόμος Β΄

Ε π ι μ έ λ ε ι α:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

5th European Congress of Modern Greek Studies,
Thessaloniki, 2-5 October 2014

P r o c e e d i n g s

***Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature***

Vol. 2

Edited by
Konstantinos A. Dimadis

European Society of Modern Greek Studies
Athens 2015

Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

***Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία***

Το Συνέδριο διοργανώθηκε
από την Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
σε συνεργασία
με τα Τμήματα Φιλολογίας και Ιστορίας και Αρχαιολογίας
της Φιλοσοφικής Σχολής
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
με τα Τμήματα
Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών και
Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης
του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, και
με τη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος

Με την ευγενική υποστήριξη
ΙΔΡΥΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

With the kind support of
THE J. F. COSTOPOULOS FOUNDATION

Οργανωτική επιτροπή
του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών

Πρόεδρος:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης (Πρόεδρος της ΕΕΝΣ)

Συντονιστής:

Δημήτρης Σταματόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Μέλη:

Τάσος Α. Καπλάνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Γεωργία Φαρίνου – Μαλαματάρη (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Τεχνική γραμματεία:

Πάυλος Βασιλειάδης

Εύα Παπαευθυμίου

Επιστημονική επιτροπή
του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών

Πρόεδρος και συντονιστής:

Konstantinos A. Dimadis (Freie Universität Berlin)

Μέλη:

Γιώργος Αγγελόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Χάρης Αθανασιάδης (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Vangelis Calotychos (Columbia University)

Hagen Fleischer (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

David Holton (University of Cambridge)

Νίκος Θεοτοκάς (Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών)

Τάσος Α. Καπλάνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Γεώργιος Δ. Κοντογιώργης (Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών)

Marc D. Lauxtermann (University of Oxford)

Francisco Morcillo Ibañez (Albacete, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas)

Moschos Morfakidis Filactos (Universidad de Granada / Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas)

Maria Oikonomou – Meurer (Universität Wien)

Γιώργος Π. Πεφάνης (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Walter Puchner (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Δημήτρης Σταματόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Ερασμία – Λουίζα Σταυροπούλου (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Dimitris Tziovas (University of Birmingham)

Henri Tonnet (Université de Paris IV-Sorbonne)

Άλκης Χαραλαμπίδης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Karen Van Dyck (Columbia University)

**Το πρόγραμμα του Συνεδρίου
είναι αναρτημένο στον ιστότοπο της EENS
www.eens.org**

Διοικητικό Συμβούλιο της EENS (2010-2014)

Konstantinos A. Dimadis, Γερμανία (Πρόεδρος)
Marjolijne C. Janssen, Ηνωμένο Βασίλειο (Αντιπρόεδρος)
Javier Alonso Aldama, Ισπανία (Γραμματέας)
Anna Chikovani, Γεωργία (Ταμίας)
Tudor Dinu, Ρουμανία (Μέλος)

Αναπληρωματικά μέλη:
Stéphane Sawas, Γαλλία
Anna Maria Zimbone, Ιταλία

***

Διοικητικό Συμβούλιο της EENS (2014 -)

Konstantinos A. Dimadis, Γερμανία (Πρόεδρος)
Vassilios Sabatakakis, Σουηδία (Αντιπρόεδρος)
Tudor Dinu, Ρουμανία (Γραμματέας)
Alceste Sofou, Γαλλία (Ταμίας)
Moschos Morfakidis – Filactós, Ισπανία (Μέλος)

Αναπληρωματικά μέλη:
Anastasia Danaé Lazaridis, Ελβετία
Ana Chikovani, Γεωργία
Tatiana Markaki, Ολλανδία

Τόμοι Β' και Γ'

Θεματική ενότητα

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

- 5.1. Σημειωτικοί κώδικες και γλωσσικά παίγνια
- 5.2. Ο λόγος της κριτικής και της διανόησης: επιτελέσεις του κανόνα
- 5.3. Η πρόσληψη της αρχαιότητας και του Βυζαντίου
- 5.4. Μετάφραση και πολιτισμική διαμεσολάβηση – Λογοτεχνικά ρεύματα και συγκριτολογικές προσεγγίσεις
- 5.5. Έμφυλος λόγος στην ποίηση και στην πεζογραφία (19ος-20ός αι.)
- 5.6. Ειδολογικοί προβληματισμοί (12ος-20ός αι.)
- 5.7. Συνέχειες και ασυνέχειες στην Κρητική και Επτανησιακή Λογοτεχνία
- 5.8. Από τη γενιά του 1880 στις αισθητικές αναζητήσεις του Μεσοπολέμου
- 5.9. Η «γενιά του 1930»: Ποίηση, Πεζογραφία, Ιδεολογία
- 5.10. Αφήγηση, αναπαράσταση και ιδεολογία στην πεζογραφία: από τις αρχές του 20ού αι. ως τη σύγχρονη λογοτεχνία της κρίσης
- 5.11. Από τους πρώτους μεταπολεμικούς ποιητές και την ποιητική γενιά του '70 στη σημερινή ποίηση της κρίσης
- 5.12. Εκδοτική αγορά, αναγνωστικό κοινό και η ανάγνωση ως πολιτισμική πρακτική – Εκφάνσεις της διεύρυνσης του σύγχρονου λογοτεχνικού πεδίου
- 5.13. Παιδική και εφηβική λογοτεχνία

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

5.1. Σημειωτικοί κώδικες και γλωσσικά παίγνια

Ελένη Κόλλια: Σκιές και σώματα, φωνές στη σιωπή. Περιπτώσεις ονομάτων στο πεζογραφικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα	31
Λίζα Μαμακούκα: «Λέξεις-ασπάλακες», «λέξεις-φουρνέλα»: Οι γλωσσικές επιλογές ως μέσο κατάλυσης θεσμών στα μυθιστορήματα του Παύλου Μάτεσι	45
Ευάγγελος Α. Ντάβας: Έρωσ- Θάνατος: Η ρήξη των φραγμών στον <i>Παλαιό των ημερών</i> του Παύλου Μάτεσι	61

5.2. Ο λόγος της κριτικής και της διανόησης: επιτελέσεις του κανόνα

Δημήτρης Βλαχοδήμος: Ένας πρώιμος κανόνας της “γενιάς του τριάντα”: Πέτρου Σπανδωνίδη, <i>Η πεζογραφία των νέων (1929-1930)</i> , Θεσσαλονίκη 1934	75
Σάββας Καραμπέλας: Η συνέχεια της εθνικής ποίησης: Τα κριτήρια και οι αποκλεισμοί από τον κανόνα του Αντρέα Καραντώνη	91
Andria Michael: Η αναβίωση του αρχαίου ελληνικού δράματος και η νομιμοποίηση της ιστορικής συνέχειας στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ελλάδα	103
Βασίλης Α. Μπογιατζής: «Τηλέφωνα του Επέκεινα»: Έλληνες διανοούμενοι ως δημιουργοί (performers) και αποκλειστικοί αντιπρόσωποι υπερβατικών οντοτήτων και Απολύτων (Μεσοπόλεμος-Μεταπολεμική περίοδος)	115
Βενετία Αποστολίδου: Γεώργιος Ζώρας και Λίνος Πολίτης: Οι περιορισμοί του πανεπιστημιακού θεσμού και το συμβολικό κεφάλαιο της Νεοελληνικής Φιλολογίας	143

Νίκος Φαλαγκάς: Η κριτική του ημερολογίου στην Ελλάδα: από την καταδίκη στη μίμηση	159
Σωτηρία Σταυρακοπούλου: Τομές και ρήξεις στη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης	179

5.3. Η πρόσληψη της αρχαιότητας και του Βυζαντίου

Συμεών Δεγερμεντζίδης: Ο ρόλος της χρονικής ασυνέχειας στις διακειμενικές νοηματοδοτήσεις του λογοτεχνικού μύθου	197
Calliopi Dourou: Μεταξύ αναγεννησιακού ουμανισμού και πρόδρομων μορφών Νεοελληνικής εθνικής αφύπνισης: αναψηλαφώντας την επική παράδοση του Ομήρου στην <i>Ιλιάδα</i> του Νικόλαου Λουκάνη (1526)	209
Γιάννης Ξούριας: Εκθρονίζοντας τον «Νέον Ανακρέοντα»	229
Georgia Pateridou: Continuities and discontinuities: Kostis Palamas' cultural politics at the end of the nineteenth century	245
Πολυξένη Κ. Μπίστα: «Η ιερή τάξη των πραγμάτων»: στοιχεία του υπερβατικού στα βυζαντινά έργα του Άγγελου Τερζάκη	255
Ευανθία Νικολαΐδου: Η «μυθική» μορφή του τελευταίου αυτο- κράτορα του Βυζαντίου σε έργα της νεοελληνικής λογο- τεχνίας	265

5.4. Μετάφραση και πολιτισμική διαμεσολάβηση – Λογοτεχνικά ρεύμα- τα και συγκριτολογικές προσεγγίσεις

Andreas N. Michalopoulos: Translating and interpreting Ovid's <i>Heroides</i> in 19th century Greece: Philippos Ioannou and his <i>Φιλολογικά Πάρεργα</i>	287
Charilaos N. Michalopoulos: Literary transfers and cross-cul- tural exchanges in the Greek speaking world at the turn of the 20th century: the verse translation of Ovid's <i>Metamorphoses</i> by A.S. Kasdaglis (1908)	299
Μαρία Σεχοπούλου: Αντιδάνεια: η αρχαιόθεμη τραγωδία του Στρίντμπεργκ «Hellas» και η άγνωστη μεταφραστική τύχη της στην Ελλάδα	315
Cristiano Luciani: Η βιβλιοθήκη Μουτζάν. Η ιταλομάθεια της Ελισάβετ Μαρτινέγκου (1801-1832)	329

Μιχαήλ Λειβαδιώτης: Ο Ν. Λούντζης μεταφραστής του Hegel: οι μεταφράσεις για τον Σολωμό	347
Βασιλική Μήσιου: Ο ρόλος της ποιητικής μετάφρασης στη διαμόρφωση της νεοελληνικής γλώσσας και ποίησης	359
Χριστίνα – Γεωργία Κασίνη: Ο ελληνικός Joyce: Μια αμφίδρομη σχέση	373
Dimitra Chrysovitsanou: L'eco del Futurismo Italiano in Grecia – Il caso di Giorgio Theotokas	389
Nicole Votavoná Sumelidisová: Η γυναίκα και το γυναικείο σώμα στην ελληνική και τσεχική υπερρεαλιστική ποίηση του μεσοπολέμου	403

5.5. Έμφυλος λόγος στην ποίηση και στην πεζογραφία (19ος-20ός αι.)

Βαρβάρα Ρούσσου: Συνέχειες και ασυνέχειες στη γυναικεία ποίηση του 19ου και αρχών του 20ού αι.	419
Λουίζα Χριστοδουλίδου: Ρομαντικές και αντιθετικιστικές απηχήσεις στο ποιητικό έργο της Σαπφούς Λεοντιάδος: «Ο ποιητής και το δάσος ή η τέχνη και η φύσις»	437
Νίνα Παλαιού: Στα ίχνη μιας χειραφετικής φωνής των αρχών του 20ού αιώνα: η περίπτωση της Λώρας Δάφνη	451
Διαμάντη Αναγνωστοπούλου: Ρήξεις της στερεοτυπικής γυναικείας εικόνας και στάσης σε κείμενα γυναικών συγγραφέων του Μεσοπολέμου	469

5.6. Ειδολογικοί προβληματισμοί (12ος-20ός αι.)

Romina Luzi: Continuity, tradition and innovation in the Palaiologan novels	487
Δήμητρα Γιανναρά: Η λειτουργία του αφηγητή και του διηγητή in mediam narrationem	501
Ολυμπία Βρακοπούλου: Οραματικά κείμενα του 16ου αιώνα	519
Θεοδώρα Ζαμπάκη: Λόγοι φιλοσόφων και άλλων σοφών για τον νεκρό Μέγα Αλέξανδρο σε ανώνυμο αιθιοπικό κείμενο και σε αραβική διήγηση που παραθέτει ο ιστορικός al-Tha'ālibī (961-1038 μ.Χ.)	529

Μαρία Παραλίδου: Πρόσληψη της νέας τέχνης – Η κλασικο-ρομαντική αντινομία στο καταληκτικό κεφάλαιο της φιλοσοφικής πραγματείας <i>Δοκίμιον Καλλιλογίας ήτοι Στοιχεία Αισθητικής</i> (Ζάκυνθος, 1856) του Κωνσταντίνου Στρατούλη	547
Θάλεια Ιερωνυμάκη: Στον τόπο της διακοπής και της συνέχειας του βίου. Εκδοχές της ποίησης του νεκροταφείου στον 19 ^ο αιώνα	563
Νίκος Μαυρέλος: “Πάρεργον”, “Παίγνιον” και “Διηγηματική εγκυκλοπαίδεια”: Ο “ναρκισσισμός” της νεοελληνικής δημιουργικής πεζογραφίας ως όχημα της πρώιμης νεοτερικότητας (1716-1866)	581
Ειρήνη Χατζοπούλου: Η <i>Πάπισσα Ιωάννα</i> του Εμμανουήλ Ροΐδη: μια πρόταση πρώιμου νεωτερικού-ναρκισσιστικού μυθιστορήματος	599
Φωτεινή Λίκα: Επίγονοι του Γιουβενάλη ή του Ορατίου; Ο Λασκαράτος, ο Ροΐδης και η Σάτιρα του 19 ^{ου} αιώνα	619
Κατερίνα Κωστήου: Από την παρωδία στο pastiche: ζητήματα ορολογίας και θεωρίας. Μια «ειδολογική» προσέγγιση του ποιήματος «Τι είπε η γκαμήλα (παστίσιο)» του Γιώργου Σεφέρη	635
Ιουλιανή Βρούτση: Η ανατρεπτική «ποιητική του Τύπου»: ο Κωνσταντίνος Πωπ και η «επικίνδυνος [ειδολογική] καινοτομία» του νεοελληνικού χρονογραφήματος (1848)	661
Λέανδρος Φωτεινιάς: Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις της ελληνικής πεζογραφίας στον ημερήσιο τύπο: Ο ελληνικός λογοτεχνικός πεζός λόγος στην εφημερίδα το <i>Άστυ</i> , 1891-1900	689
Μαρία Καραϊσκού: Ρήξεις και συνέχειες στην ιστορία του νεοελληνικού διηγήματος: ο Δημοσθένης Βουτυράς και το «φάντασμα» της ηθογραφίας (1900-1930)	703
Αθηνά Κορούλη: Μετά την ηθογραφία: οι νέες κατευθύνσεις της μεσοπολεμικής διηγηματογραφίας (1920-1940)	723

5.7. Συνέχειες και ασυνέχειες στην Κρητική και Επτανησιακή Λογοτεχνία

Τάσος Α. Καπλάνης: Ασυνέχειες και ρήξεις; Οι ασυγχρονίες του ομόχρονου στην κρητική λογοτεχνία (14ος-16ος αι.)	743
Günther S. Henrich: Ακόμα ένα –αποσπασματικό– έργο του Γ. Χορτάτση: «Η Ξεχασμένη Νύφη»	765
Αφροδίτη Αθανασοπούλου: Από τις Κρητικές κωμωδίες στα σατιρικά όνειρα του Σολωμού	785
Αναστασία Δανάη Λαζαρίδου: «..από τα κόκκαλα βγαλμένοι»; Α. Κάλβος, Δ. Σολωμός, Ι. Ρίζος Νερουλός: Φαναριώτες και Επτανήσιοι στη δίνη της κρίσιμης επαναστατικής δεκαετίας 1820-1830	821
Κωστής Παύλου: Από τη φιλολογία στη γενετική κριτική: (α)συνέχειες και ρήξεις στην ερμηνεία και έκδοση του πρώτου σχεδίου γραφής των <i>Ελεύθερων πολιορκισμένων</i> του Διονύσιου Σολωμού	839
Κωνσταντίνος Φουρναράκης: Από το <i>Μισολόγγι</i> του Δ. Σολωμού στη <i>Μεσολογγιάδα</i> του Α. Αντωνιάδη: μια ποιητική ασυνέχεια	861
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄	875

Πρόλογος

Η έκδοση των ψηφιακών *Πρακτικών του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* συμπίπτει με την εικοστή επέτειο της ίδρυσης το 1995 στην Αθήνα της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ).

Μέσα στην εικοσαετία 1995-2015, η ΕΕΝΣ πέτυχε να ακολουθήσει σταθερά τους στόχους που τέθηκαν με την ίδρυσή της και να διοργανώσει, μεταξύ άλλων, πέντε διεθνή συνέδρια νεοελληνικών σπουδών σε πέντε διαφορετικές ευρωπαϊκές πανεπιστημιούπολεις. Παράλληλα, έθεσε σε κυκλοφορία τα *Πρακτικά των εν λόγω συνεδρίων* της, τα οποία, μαζί με τα *Πρακτικά του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*, απαρτίζουν 17 τόμους των 12.500 περίπου σελίδων.

Το διάρκειας τεσσάρων ημερών Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών πραγματοποιήθηκε από τις 2 έως τις 5 Οκτωβρίου 2014 στη Θεσσαλονίκη, με θέμα *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*.

Στην ιστορία των διεθνών συνεδρίων νεοελληνικών σπουδών από το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου έως σήμερα, το Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο αποτέλεσε το μεγαλύτερο σε αριθμό συμμετοχών με εισηγήσεις. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν 357 ανακοινώσεις, σε 95 συνολικά συνεδριάσεις, από ερευνητές, οι οποίοι προέρχονταν από πέντε ηπείρους. Η πλειοψηφία των συνέδρων ανήκε σε πανεπιστήμια και ερευνητικούς φορείς ευρωπαϊκών χωρών.¹

Καινοτομία, εξάλλου, στην οποία προχώρησε το Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, αποτέλεσε το γεγονός ότι η ΕΕΝΣ φρόντισε, ώστε η επιλογή του γενικού θέματος να προωθήσει τη διευρυμένη συμμετοχή ερευνητών από τους κλάδους της οικονομίας, της κοινωνιολογίας και των πολιτικών επιστημών. Είναι γνωστό ότι η ΕΕΝΣ, ήδη από το Α' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών που διοργάνωσε τον Οκτώβριο του 1998 στο Βερολίνο, υποστηρίζει

---

1 Τα προγράμματα του Γ', Δ' και Ε' Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, τα κείμενα των ανακοινώσεων του Γ' Συνεδρίου και τα ψηφιακά Πρακτικά του Δ' και Ε' Συνεδρίου της ΕΕΝΣ είναι προσιτά στον ιστότοπο της ΕΕΝΣ (www.eens.org) και προσφέρουν στον ενδιαφερόμενο μια πρώτη εντύπωση για την εξέλιξη που έχουν σημειώσει κατά τα τελευταία χρόνια οι νεοελληνικές σπουδές ως γνωστικό/ερευνητικό αντικείμενο.

το ζήτημα της διεπιστημονικότητας στις επιμέρους ειδικότητες, οι οποίες συγκροτούν το ευρύ φάσμα των νεοελληνικών σπουδών, τόσο στο πεδίο της πανεπιστημιακής διδασκαλίας όσο και στην έρευνα.

Σήμερα, οκτώ μήνες μετά τη λήξη των εργασιών του Ε΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, είμαστε στην ευχάριστη θέση να αναρτήσουμε στο Διαδίκτυο τα *Πρακτικά του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* σε μορφή ψηφιακού βιβλίου (e-book). Τα ψηφιακά Πρακτικά του Ε΄ Συνεδρίου αποτελούνται από πέντε τόμους. Η πρόσβαση στα ψηφιακά Πρακτικά του Ε΄ Συνεδρίου, όπως και στα Πρακτικά του Δ΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, είναι ελεύθερη.²

Κάθε τόμος των Πρακτικών έχει αυτοτελή σελιδαρίθμηση. Ο πίνακας περιεχομένων του τόμου προτάσσεται, ενώ στο τέλος κάθε τόμου καταχωρίζονται και οι πίνακες των περιεχομένων των τεσσάρων άλλων τόμων προς διευκόλυνση των μελετητών. Είναι ευνόητο ότι η ψηφιακή μορφή των πέντε τόμων των *Πρακτικών του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* θα εξυπηρετήσει ποικιλοτρόπως τους ερευνητές που θα ανατρέξουν σε αυτά.

Η ψηφιακή έκδοση των *Πρακτικών του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* της ΕΕΝΣ πραγματοποιήθηκε με την οικονομική αρωγή του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου. Για την ηθική και έμπρακτη αυτή υποστήριξη ενός ιδιωτικού φορέα προς τις νεοελληνικές σπουδές εκφράζουμε στη Διεύθυνση του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου θερμές ευχαριστίες εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ και εκ μέρους των συνέδρων που έλαβαν μέρος στο Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών.

Όσον αφορά τα οργανωτικά θέματα, ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ, αλλά και σε προσωπικό επίπεδο, τους συναδέλφους *Μαρία Ακριτίδου* (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας) και *Τάσο Α. Καπλάνη* (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Η συνεχής, συνεπής και πολύπλευρη συμπαράστασή τους σε όλα τα επιστημονικής και πρακτικής φύσεως ζητήματα που αντιμετωπίσαμε, συνέβαλε ευεργετικά

² Για τα θέματα των προηγούμενων Συνεδρίων της ΕΕΝΣ, για τους τόπους και για τις ημερομηνίες διεξαγωγής τους, όπως και για τα αριθμητικά στοιχεία σχετικά με τις συμμετοχές και τις ανακοινώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτά, βλ. τον Πρόλογο στα ψηφιακά *Πρακτικά του Δ΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*.

στην κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερη απόδοση των εργασιών του Συνεδρίου και στην ορθότερη συγκρότηση των ψηφιακών Πρακτικών.

Ανάλογες ευχαριστίες οφείλουμε στη συνάδελφο *Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη*, μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), και στον συντονιστή της Οργανωτικής Επιτροπής, συνάδελφο *Δημήτρη Σταματόπουλο* (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), για τη συμβολή τους στην αρτιότερη οργάνωση και την εύρυθμη διεξαγωγή του Συνεδρίου.

Στα 21 μέλη της διεθνούς Επιστημονικής Επιτροπής του Ε΄ Συνεδρίου εκφράζει η ΕΕΝΣ τις ευχαριστίες της, διότι κάθε μέλος εργάστηκε υποδειγματικά, ελέγχοντας και επιλέγοντας τις αιτήσεις που υποβλήθηκαν για συμμετοχή με ανακοίνωση στο Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο της ΕΕΝΣ.³ Συνολικά, δεν εγκρίθηκε κάτι λιγότερο από το 20% των προτάσεων που υποβλήθηκαν. Τα αποτελέσματα του Συνεδρίου, όπως αυτά αξιολογήθηκαν σε μια πρώτη φάση και απέσπασαν εύσημα από την πλειοψηφία των συνέδρων, αποτελούν τη δικαίωση του επίπονου έργου που επιτέλεσαν τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής προς όφελος της διεθνούς κοινότητας των συνέδρων του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών. Βεβαίως, τα τελικά αποτελέσματα του Ε΄ Συνεδρίου θα κριθούν από το περιεχόμενο των ψηφιακών Πρακτικών που δίνουμε σήμερα στη δημοσιότητα.

Επίσης, στους συναδέλφους που πήραν μέρος στο Ε΄ Συνέδριο της ΕΕΝΣ, είτε ως εισηγητές είτε ως ακροατές, και στους προέδρους των 95 συνεδριών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια του Συνεδρίου, χρωστούμε χάριτες και ευχαριστίες.

Θα ήταν, όμως, παράλειψη, αν δεν υπογραμμίζαμε τη συμβολή των παρακάτω συνεργατών της ΕΕΝΣ σε ό,τι έχει σχέση με την καλύτερη διευθέτηση των τεχνικών ζητημάτων που αφορούν την προετοιμασία, τη διεξαγωγή και την ολοκλήρωση ενός διεθνούς συνεδρίου.

Οι ευχαριστίες μας απευθύνονται στον *Νίκο Γουλανδρή* (Παρίσι), στον εκπαιδευτικό *Γρηγόριο Κώτσια* (τον αφοσιωμένο συνεργάτη από το 2002 για τα τεχνικά ζητήματα του ιστοτόπου της

---

3 Στην οικεία θέση κάθε τόμου των ψηφιακών Πρακτικών του Ε΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, πριν από τον Πρόλογο, καταχωρίζεται ο κατάλογος των μελών της Επιστημονικής Επιτροπής.

ΕΕΝΣ στο Βερολίνο), και στους συναδέλφους Ευανθία Παπαευθυμίου και Παύλο Βασιλειάδη (Θεσσαλονίκη), που επωμίσθηκαν την ευθύνη της Γραμματείας του Συνεδρίου.

Για τη συγκρότηση των ψηφιακών Πρακτικών του Ε΄ Συνεδρίου της ΕΕΝΣ οφείλουμε ξεχωριστές και ολόθερμες ευχαριστίες στους συνεργάτες του Κέντρου Βυζαντινών, Κυπριακών και Νεοελληνικών Σπουδών της Γρανάδας (Ισπανία), συναδέλφους *Παναγιώτα Παπαδοπούλου* και *Jorge Lemus Pérez*. Η επιστημονική κοινότητά μας θα έχει ένα χρήσιμο εργαλείο έρευνας χάρη στον μόχθο που έχουν επενδύσει και οι δύο στην επιμελημένη εμφάνιση των ψηφιακών Πρακτικών του Ε΄ Συνεδρίου.

Τέλος, στον Γενικό Διευθυντή και σε όλο το προσωπικό του *Grand Hotel Palace* στη Θεσσαλονίκη, στις αίθουσες του οποίου φιλοξενήθηκαν οι εργασίες του Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας για την άριστη υποδομή και την παραδειγματική υποστήριξη που προσέφεραν, προκειμένου η διεξαγωγή του Συνεδρίου να εξελιχθεί με ακρίβεια και συνέπεια.

Ανατρέχοντας στην έως σήμερα εικοσαετή ιστορία της ΕΕΝΣ, με ικανοποίηση παρακολουθούμε την αναγνώρισή της ως μοχλού στην προσπάθεια να προωθηθούν διεθνώς οι νεοελληνικές σπουδές, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το ζωηρό ενδιαφέρον που προκαλούν σε όλες τις ηπείρους τα ανά τετραετία συνέδριά της. Σημαντική, επίσης, υπήρξε κατά τα τελευταία έτη η συμβολή της ΕΕΝΣ στην προσπάθεια διάσωσης τμημάτων νεοελληνικών σπουδών σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, καθώς και στην προώθηση νέων ερευνητών, με στόχο την επαγγελματική αποκατάστασή τους. Στους τελευταίους η ΕΕΝΣ έμπρακτα προσέφερε την υποστήριξη που χρειάζονταν σε θέματα υποτροφιών και σε συναφή ζητήματα ερευνητικών προγραμμάτων.

Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, η ΕΕΝΣ έχει εφαρμόσει ως αρχή, ήδη από το Α΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών του 1998 στο Βερολίνο, και φροντίζει να προσφέρει τη δυνατότητα σε νέους ερευνητές να συμμετάσχουν ως εισηγητές στα Συνέδριά της, σύμφωνα με τους καθιερωμένους κανόνες αξιολόγησης και επιλογής των δηλώσεων συμμετοχής από την αρμόδια Επιστημονική Επιτροπή. Διότι με τον τρόπο αυτό δίνεται η ευκαιρία σε νέους ερευνητές να προβάλλουν το επιστημονικό προφίλ τους από το

βήμα μιας διεθνούς επιστημονικής διοργάνωσης, και να έρθουν σε επαφή με ειδικούς στα επιμέρους πεδία έρευνας και διδασκαλίας των νεοελληνικών σπουδών.

Στο πλαίσιο αυτό, προέχει να προχωρήσουμε σε μια σημαντική και επιβεβλημένη από τα πράγματα πλέον σήμερα εκδοτική προσπάθεια. Να πραγματοποιήσουμε, δηλαδή, τη σκέψη που διατυπώσαμε εδώ και μερικά χρόνια για το επείγον ζήτημα που αντιμετωπίζουν διεθνώς οι νεοελληνικές σπουδές: την έλλειψη ενός ψηφιακού περιοδικού νεοελληνικών σπουδών, με διεθνή χαρακτήρα και με αυστηρές προδιαγραφές σύνταξης και επιμέλειας.

Παρά τη δυσμενή από οικονομική άποψη συγκυρία και παρά τις άλλες δυσκολίες που συνεπάγεται μια τέτοια πρωτοβουλία, το περιοδικό αυτό θα αποτελούσε σημαντικό όργανο προβολής των νεοελληνικών σπουδών διεθνώς σε μια περίοδο κρίσης που διατρέχουν οι ανθρωπιστικές σπουδές γενικότερα στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Βερολίνο, 29 Απριλίου 2015

Καθηγητής Κωνσταντίνος Α. Δημάδης,
πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ

ΟΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ Ε΄ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΕΝΣ*

* Όσες υποβλήθηκαν/εγκρίθηκαν προς ανάρτηση (<http://www.eens.org/?page_id=3593>)

ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ, ΑΣΥΝΕΧΕΙΕΣ, ΡΗΞΕΙΣ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ειδολογικοί προβληματισμοί (12ος-20ός αι.)

**Από την παρωδία στο pastiche:
ζητήματα ορολογίας και θεωρίας.
Μια «ειδολογική» προσέγγιση του ποιήματος
«Τι είπε η γκαμήλα (παστίσιο)» του Γιώργου Σεφέρη**

Κατερίνα Κωστίου *

Αρκεί μια περιδιάβαση σε λεξικά λογοτεχνικών όρων ή σε θεωρητικά βιβλία για την παρωδία, ώστε να διαπιστώσει κανείς πως, παρά την αυξανόμενη σχετική βιβλιογραφία, η παλαιότερη εύλογη αλλά περιοριστική σύνδεση της παρωδίας με τους όρους «pastiche» και «μπουρλέσκο», με τους οποίους σχετίζεται αλλά δεν ταυτίζεται, δεν έχει αρθεί (Rose 1993, 281-283). Υπεύθυνο γι' αυτήν την συνθήκη, εκτός από το γεγονός ότι κατά το παρελθόν οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνταν εναλλακτικά, είναι ένα κοινό και στους τρεις χαρακτηριστικό: η ενσωμάτωση προϋπάρχοντος υλικού σε νέο κείμενο.

Παρά το γεγονός ότι η επίσκεψη ορισμών δεν βοηθά ιδιαίτερα στη διασάφηση των εννοιών, ωστόσο είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να εντοπίσει κανείς αλληλοεπικαλύψεις και αντιφάσεις. Από τους ποικίλους ορισμούς που παραθέτουν έγκυρα λεξικά λογοτεχνικών όρων ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για την οπτική αυτής της εργασίας, παρουσιάζουν τα σχετικά λήμματα στο *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*: π.χ. στο λήμμα «pastiche» ο αναγνώστης παραπέμπεται εξ αρχής στον όρο «μπουρλέσκο», όπου, ανάμεσα σε άλλα, διαβάζει ότι «ένα πρόβλημα ορισμού του μπουρλέσκου, προκύπτει από τη δυσκολία προσδιορισμού των ορίων και των διακρίσεων ανάμεσα στις μορφές του μπουρλέσκου, παρωδία, παρενδυσία και pastiche» (Preminger and Brogan 1993, λ. «burlesque»). Η προσπάθεια του συντάκτη του λήμματος να προβεί σε διακρίσεις των όρων,

---

* Κατερίνα Κωστίου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια νεοελληνικής φιλολογίας. Τμήμα Φιλολογίας, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πατρών. E mail: kostiou@upatras.gr
http://www.philology-upatras.gr/en/staff/dep/anaplerotes_kategetes/kostiou_katerina

*Πρακτικά Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτ. 2014):
Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία
Τόμος Β' (ISBN: 978-960-99699-9-4)*

βασισμένος στην ανάλυση συγκεκριμένων έργων, δεν συνεπάγεται πάντοτε εύστοχες γενικεύσεις. Η μεγαλύτερη παρανόηση θεωρώ πως εμπεριέχεται στην παρατήρηση ότι «το *pastiche* και η παρωδία μιμούνται το περιεχόμενο ή τη μορφή ενός έργου· αλλά ενώ στο *pastiche* η μίμηση είναι αυτοσκοπός, στην παρωδία είναι ένας τρόπος εμπαιγμού» (Preminger and Brogan 1993, λ. «burlesque»).

Κατ' αρχάς, η ταξινόμηση της παρωδίας στην ευρύτερη κατηγορία «μπουρλέσκο» δεν αντιστοιχεί στην σημερινή λογοτεχνική πραγματικότητα, καθώς ήταν κοινή πρακτική έως και τη δεκαετία του 1970, αλλά όχι σήμερα που η παρωδία έχει αναγνωριστεί ως αυτόνομη μορφή τέχνης· παρόμοια παρωχημένη είναι και η άποψη ότι η παρωδία στοχεύει στον εμπαιγμό, καθώς η μεγάλη ανάπτυξη και ποικιλότητα της παρωδίας στον 20ό αιώνα την ανέδειξε σε έναν βασικό τρόπο χειρισμού της λογοτεχνικής κληρονομιάς και διακειμενικού διαλόγου, αντανακλώντας τον τρόπο με τον οποίο εξελίχθηκε η συγγραφική ευαισθησία (Hutcheon 1985, 2). Από τις διάφορες απόψεις που παρατίθενται στο λήμμα, επιβεβαιώνοντας την ασυμφωνία που υπάρχει μεταξύ των θεωρητικών, χρησιμότερη είναι η σχεδόν πριν από σαράντα χρόνια διατυπωμένη παρατήρηση του W. Karrer ότι η παρωδία και το μπουρλέσκο βασίζονται στην ασυμφωνία, ενώ το *pastiche* είναι πιο μηχανικό (Alex Preminger and T.V.F. Brogan 1993, λ. «burlesque»).

Έχοντας επίγνωση των δυσεπίλυτων δυσκολιών στο θεωρητικό πεδίο, θα προσπαθήσω να διακρίνω τους παραπάνω όρους στην πράξη, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο συλλειτουργούν σε ένα από τα πιο αινιγματικά και λιγότερο σχολιασμένα ποιήματα του Σεφέρη (Μέντη-Ταχοπούλου 2004, 339): το ποίημα «Τι είπε η γκαμήλα (παστίτσιο)», το οποίο γράφτηκε πιθανότατα το 1948-χροιά που ο ποιητής εγκαταστάθηκε στην Άγκυρα, σύμβουλος στην ελληνική Πρεσβεία από τον Φεβρουάριο του 1948 έως τον Δεκέμβριο του 1950-- και δημοσιεύτηκε το 1976 στο *Τετράδιο Γυμνασμάτων Β'* (Σεφέρης 1993, 98). Σύμφωνα με τον επιμελητή της έκδοσης Γ. Π. Σαββίδη, το ποίημα αυτό «παρωδεί αρκετά φανερά την τελική ενότητα του ε' μέρους («Τι είπε ο Κεραυνός») της *Έρημης Χώρας* (1922) του Έλιοτ» (Σεφέρης 1993, 165).

Γραμμένη μετά την οριακή εμπειρία του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, *Η Έρημη Χώρα* συνιστά ένα μωσαϊκό σπαραγμάτων της παγκόσμιας λογοτεχνίας και παράδοσης και είναι συνθεμένο έτσι,

ώστε να αποτυπώνει με το περιεχόμενο, τη δομή και τον ρυθμό της, την πνευματική και συναισθηματική στειρότητα του μοντέρνου ανθρώπου και την έκπτωση του δυτικού πολιτισμού. Ο Eliot ενσωματώνει στη δική του σύνθεση σπαράγματα ξένων έργων, συνήθως χρησιμοποιώντας πλάγια στοιχεία, ή δανείζεται πρόσωπα και σύμβολα από την παράδοση, τα οποία ενσωματώνει στο δικό του ποιητικό κείμενο, συνήθως δηλώνοντας την πηγή τους, σπανίως σιωπηρά. Αξίζει να σημειωθεί πως για την Πέμπτη ενότητα («What the thunder said»), τους δέκα τελευταίους στίχους της οποίας παρωδεί ο Σεφέρης, ο Eliot υποστήριξε πως «δεν είναι το καλύτερο μέρος του ποιήματος, αλλά το μόνο μέρος που δικαιώνει το σύνολο έργο, αν δικαιώνεται» (Southam 1981, 104).

Παραθέτω πρώτα το ποίημα στο πρωτότυπο και στην ελληνική μετάφραση του Σεφέρη, συνοψίζοντας, στην συνέχεια, τον συμβολισμό των επιμέρους υλικών που το απαρτίζουν:

What the thunder said

I sat upon the shore (423)
Fishing, with the arid plain behind me
Shall I at least set my lands in order?

London Bridge is falling down falling down falling down
Poi s' ascose nel foco che gli affina
Quando fiam uti chelidon – O swallow swallow
Le Prince d' Aquitaine à la tour abolie
These fragments I have shored against my ruins (430)
Why then I' ll fit you. Hieronymo's mad againe.
Datta. Dayadhvam. Damyata.

Shantih shantih shantih

(Eliot 2006, 70)

Τι είπε ο κεραυνός

Κάθισα στην όχθη (423)
Ψαρεύοντας, και πίσω μου ο ξερός κάμπος
Τάχα θα βάλω πια τις χώρες μου σε τάξη;
Της Λόντρας το γιοφύρι πέφτει πάει και πέφτει
πάει και πέφτει

Poi s' ascose nel foco che gli affina

Quando fiam uti chelidon – Ω χελιδόνι χελιδόνι

Le Prince d' Aquitaine à la rour abolie

Με τα συντρίμμια αυτά στύλωσα τα ερείπια μου (430)

Ωραία, θα σας κανονίσω. Πάλι τρελός ο Ιερώνυμος.

Ντάττα. Ντάγιαντβαμ. Ντάμυατα.

Σάντι σάντι σάντι.

(Έλιοτ 2009, 103-104, 151-154, 170-171)

Το παραπάνω απόσπασμα, όπως και μεγάλο μέρος του ποιήματος, αποτελείται από στίχους δανεισμένους από την παγκόσμια ποιητική και την ινδουιστική θεολογική παράδοση. Το κλείσιμο του ποιήματος συνιστά κατά τον Southam (1981, 17) «ένα μωσαϊκό λογοτεχνικών αποσπασμάτων». Πέρα από τις σημειώσεις του ίδιου του ποιητή, η σύνθεση του ποιήματος έχει μελετηθεί διεξοδικά και συνοδεύεται από εκτενέστατη βιβλιογραφία. Εδώ θα αρκεστώ σε μια συνοπτική αναφορά των δάνειων μοτίβων, καθώς είναι απαραίτητη η ερμηνεία και η κατανόηση της δομής του πρωτοτύπου, ώστε να αποσαφηνιστεί η λειτουργία της παρωδίας και του *pastiche* στο ποίημα του Σεφέρη «Τι είπε η γκαμήλα».

Κατ' αρχάς, η αποξένωση, η πνευματική στείριότητα και η ηθική και πολιτισμική πτώση του μοντέρνου ανθρώπου είναι το κοινό νήμα που συνδέει τα ποιητικά δάνεια που συνοψίζονται στη συνέχεια:

Τίτλος: Το δίδαγμα του κεραυνού προέρχεται από την Ουπανισάδ 5 I. Ο τίτλος αντιστοιχεί στις λέξεις που ακούγονται στο τέλος παραπέμποντας «στην αυτοκυριαρχία, το δόσιμο και τη συμπάθεια» (Έλιοτ 2009, 148-149). Ακόμη, ο κεραυνός συμβολίζει την βροχή που είναι το ζητούμενο για την ανανέωση της ζωής, στην άλυδρη, βραχώδη γη, όπου βαδίζουν οι δύο μαθητές του Χριστού, στην πορεία τους προς το Εμμαούς, στην αρχή του Ε' μέρους της *Έρημης Χώρας* (Eliot 2006, 116).

Στ. 423-424: Ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής προέρχεται από το ένατο κεφάλαιο του βρετανικού μύθου για τον Βασιλιά Ψαρά και το Ιερό Δισκοπότηρο, όπως εξετάζεται στο βιβλίο *From Ritual to Romance* (1920) της Jessie Weston, η οποία μελετά τους θρύλους του βασιλιά Αρθούρου από την πρώτη παγανιστική τους εμφάνιση έως και τις χριστιανικές επιδράσεις. Στο βιβλίο αυτό, όπως εξηγεί ο ίδιος ο Έλιοτ στον πρόλογό του (2009, 127) οφείλεται κατά πολύ η σύλληψη ολόκληρης της *Έρημης Χώρας*.

Στ. 425: Τα λόγια του Βασιλιά ψαρά ανακαλούν τα λόγια του προφήτη Ισαΐα στον βασιλιά Εζεκία, τον άρρωστο βασιλιά της Ιερουσαλήμ, ο οποίος, όταν η χώρα του υποτάχθηκε στους Ασύριους, προσευχήθηκε στον θεό να του δώσει τη δύναμη να την βάλει σε τάξη.¹

Το σκηνικό ερήμωσης και διάλυσης και η επιθυμία της αναγέννησης, που είναι το βασικό θέμα στους τρεις πρώτους στίχους, συνεχίζεται στους επόμενους τέσσερεις στίχους που αποτελούν ένα pastiche σπαραγμάτων από διάφορα κείμενα:

Στ. 426: Το ρεφραίν γνωστού αγγλικού νανουρίσματος «My fair lady».²

Στ. 427: Απόσπασμα από τη *Θεία Κωμωδία* του Δάντη, για την εξαγνιστική δύναμη της φωτιάς.³

Στ. 428: Το πρώτο ημιστίχιο («Quando fiam uti chelidon») προέρχεται από το πρώτο ημιστίχιο του στ. 90 του λατινικού ποιήματος *Pervigilium Veneris* των αυτοκρατορικών χρόνων, όπου αντιπαρατίθεται η αναγέννηση της φύσης την Άνοιξη με το σκηνικό της ερειπωμένης πόλης. Ο ποιητής θρηνεί γιατί το τραγούδι του δεν ακούγεται και ζητά, όταν έρθει η Άνοιξη, να του δώσει φωνή, όπως στο χελιδόνι.⁴ πολλοί κριτικοί πιστεύουν πως το δεύτερο ημιστίχιο

1 Ησαΐας, 38, 1: «Και ήλθεν προς αυτόν Ησαΐας υιός Άμως ο προφήτης και είπεν προς αυτόν Τάδε λέγει κύριος. Τάξαι περί του οίκου σου, αποθνήσκεις γαρ συ και ου ζήση» (Eliot 2006, 121).

2 «London Bridge is falling down, falling down, falling down
London Bridge is falling down, my fair lady.
Take the key and lock her up, lock her up, lock her up,
Take the key and lock her up, my fair lady...»
(Έλιοτ 2009, 151). Πρβλ. και Raine 2006, 87.

3 Δάντης, *Θεία Κωμωδία*, Β' μέρος, Purgatorio, ωδή XXVI, 148:
«Ara vos prec, per aquella Valor «Τώρα σας παρακαλώ, για εκείνη την Αξία
Que vos guida al som de l' escalina, που σας οδήγησε στην κορυφή της σκάλας,
Sovenha vos a temps de ma dolor». Θυμηθείτε τον πόνο μου στον καιρό του.»
Poi s'ascose nel foco che li affina. Κι έπειτα χώθηκε στη φωτιά που τους εξαγνίζει.
(Έλιοτ 2009, 151).

4 Η μετάφραση του τέλους από όπου προέρχεται ο στίχος 90, όπως παρατίθεται από τον Σεφέρη: «Αντχεί κάτω απ' τον ίσκιο της λεύκας το τραγούδι της κόρης του Τηρέα· θαρρείς το πάθος της αγάπης μιλά με το στόμα της μουσικής, κι ούτε θα πίστευες πως λέει το κρίμα της αδερφής της στο βάρβαρο άντρα της. Εκείνη τραγουδά, εμείς σωπαίνουμε. Πότε η άνοιξή μου θα' ρθει; Πότε θα γίνω σαν το χελιδόνι για να βρει τέλος η σιωπή μου; Έχασα τη Μούσα σωμαίνοντας, με καταφρονά ο Απόλλων· σαν τις Αμύκλες που σώπαιναν κι ο χαλασμός τους ήταν η σιωπή. Αύριο θ' αγαπήσει όποιος ποτέ του δεν αγάπησε, όποιος αγάπησε αύριο

(«Ω χελιδόνι χελιδόνι»), χωρισμένο με παύλα από το πρώτο, προέρχεται από το πρώτο ημιστίχιο του IV μέρους του ποιήματος «The princess: a Medley» (1847) του Alfred Lord Tennyson, όπου ο πρίγκηπας ζητά από το χελιδόνι να μεταφέρει το μήνυμα της αγάπης του.⁵

Στ. 429: Ο δεύτερος στίχος προέρχεται από το σονέτο του Gérard de Nerval, «El Desdichado», από τη συλλογή *Chimères* (1854), όπου ο ποιητής παρουσιάζεται ως πρίγκηπας με κακή κληρονομιά, όπως θέλει η παράδοση τους Γάλλους τροβαδούρους που σχετίζονταν με τα κάστρα της Aquitaine στη νοτιοδυτική Γαλλία.⁶

Στ. 430: Πρωτότυπος στίχος που λειτουργεί αυτοαναφορικά μέσα στην αμφισημία του, καθώς αναφέρεται στην προσπάθεια αναστήλωσης του ερειπωμένου κόσμου, αλλά και στην ποιητική απόπειρα του Έλιοτ να δημιουργήσει ένα ποίημα από θραύσματα της ποιητικής παράδοσης.

θ' αγαπήσει» (Έλιοτ 2009, 152). Όπως επισημαίνει ο Σεφέρης, «παρατηρήθηκε πως είναι ίσως το παλαιότερο ποίημα που προμηνά τη “σύγχρονη ευαισθησία”» (Έλιοτ 2009, 151). Ο Σεφέρης παραπέμπει και στην εκδοχή του μύθου της Φιλομήλας από τις *Μεταμορφώσεις* του Οβίδιου, από όπου ο Έλιοτ (ό.π., 151) αντλεί στους στ. 99-103 της *Έρημης Χώρας*.

Για τις διαφορές ανάμεσα στην πρώτη (1936) και τη δεύτερη (1949) έκδοση της μετάφρασης του συγκεκριμένου χωρίου του έργου *Pervigilium Veneris* από τον Σεφέρη, τον τρόπο εργασίας του Σεφέρη, καθώς και τις ευρωπαϊκές διαδρομές του σεφερικού διακειμένου βλ. Πασχάλης Μιχαήλ 2002, 436-454.

- 5 «O Swallow, Swallow, flying, flying South,
Fly to her, and fall upon her gilded eaves,
And tell her, tell her, what I tell to thee.
O tell her, Swallow, thou that knowest each,
That bright and fierce and fickle is the South,
And dark and true and tender is the North».

Tennyson, 1899, 187. Βλ. Rainey 2006, 122. Ο Έλιοτ δεν περιλαμβάνει καμιά σχετική πληροφορία στις «Σημειώσεις» του. Ο Σεφέρης δεν κάνει καμιά αναφορά στο σπάραγμα αυτού του στίχου.

- 6 «Je suis le ténébreux, - le veuf, - l' inconsolé,
Le Prince d' Aquitaine à la Tour abolie:
Ma seule étoile est morte, - et mon luth constellé
Porte le Soleil noir de la Mélancolie».

Αξίζει να αναφερθεί η σύνδεση που κάνει ο Σεφέρης ανάμεσα στο παραπάνω απόσπασμα και στα χαρτιά του Ταρόκ και ιδίως στο χαρτί του *κεραυνωμένου πύργου*, το οποίο «παρασταίνει έναν πύργο (το καστέλι του πλούτου) που γκρεμίζεται, κι εκείνοι που τον λατρεύουν θάβονται κάτω από τα χαλάσματα» (Έλιοτ 2009, 152).

Στ. 431: Ο στίχος αναφέρεται έμμεσα στα θραύσματα αυτής της παράδοσης μέσω σπαράγματος στίχου από το έργο *Ισπανική τραγωδία* του Thomas Kyd (1557;-1595) στο πρώτο ημιστίχιο («Ωραία, θα σας κανονίσω»). Το δεύτερο ημιστίχιο αποτελείται από τον υπότιτλο του παραπάνω έργου («Πάλι τρελός ο Ιερώνυμος»), ο οποίος λειτουργεί ως αυτοαναφορικό σχόλιο για τον τρόπο σύνθεσης της *Έρημης Χώρας*.⁷

Στ. 432: Στον καταληκτικό στίχο το κλίμα αλλάζει: τα λόγια του κεραυνού ηχούν σαν λύση στο πρόβλημα της μοναξιάς, της βίας, της διάλυσης του μοντέρνου κόσμου. Με τις σανσκριτικές λέξεις *Datta*, *Dayadhvam*, *Damyata* («Δώσε, συμπάθησε, κυριάρχησε τον εαυτό σου»), ο Έλιοτ ενσωματώνει στο ποίημά του την ινδουιστική παράδοση κατά την οποία, ο κεραυνός, ο πατέρας των θεών, των ανθρώπων και των δαιμόνων, συμβουλεύει τους ανθρώπους, για να ζήσουν καλά, να ακολουθούν τα τρία DA-s, που είναι ο ήχος του κεραυνού. Οι λέξεις του κεραυνού προέρχονται από την *Brihadaranyaka Upanishad* και συνιστούν τις τρεις λέξεις που ο Θεός απευθύνει στους μαθητές του, σε στιγμές βαθιάς επικοινωνίας. Το ποίημα τελειώνει με τριπλή επανάληψη της σανσκριτικής λέξης *Shantih*, που σημαίνει «Η ειρήνη που ξεπερνά την κατανόηση» και συνιστά τυπικό τέλος των Ουπανισάδ.⁸

Συνδυάζοντας τη Δυτική και την Ανατολική παράδοση και χρησιμοποιώντας την τεχνική του pastiche, ο Έλιοτ δημιουργεί μια πρωτότυπη σύνθεση όπου αναπτύσσει ποιητικά τη δυνατότητα

7 Ο Σεφέρης παρατηρεί ότι το έργο αυτό «είναι, όπως ο Χάμλετ, μια τραγωδία εκδίκησης». Ο Ιερώνυμος, συμβουλάτορας του βασιλιά της Ισπανίας, οδηγείται στην τρέλα ύστερα από τη δολοφονία του γιου του. Όταν του ζητούν να συνθέσει ένα έργο για να διασκεδάσει το παλάτι, απαντάει “Why then I’ll fit you!” μια αμφίσημη φράση, όπως αποδεικνύεται, αφού ζητά από τους δολοφόνους του γιου του να παίξουν οι ίδιοι στο έργο του και τους παρουσιάζει να σκοτώνονται. Το έργο που συνθέτει ο Ιερώνυμος αποτελείται από ποιητικά σπαράγματα σε διάφορες γλώσσες, καθρεφτίζοντας ίσως την σύνθεση της *Έρημης Χώρας* (Έλιοτ 2009, 153-154). Συγκεκριμένα, το τέλος της ε’ ενότητας, που μας απασχολεί, είναι γραμμένο σε τέσσερις γλώσσες.

8 Κατά τον Σεφέρη πρόκειται για «μια αδύναμη μετάφραση του περιεχομένου αυτής της λέξης». Η ίδια φράση απαντά και στην «Προς Φιλιππησίους» 4, 7 (Έλιοτ 2009, 154). Η Ουπανισάδ είναι το ένα από τα τέσσερα είδη κειμένων που συναποτελούν την ιερή γραφή Βέδα της ινδουιστικής παράδοσης· πρόκειται για το τελευταίο μήμα της Βέδα, που συνοψίζει τα συμπεράσματα όλων των προηγούμενων, συνιστώντας την θεολογική βάση της ινδουιστικής διδασκαλίας. Βλ. *The Upanishads*, 2007.

διάσωσης της Έρημης Χώρας, δηλαδή του δυτικού πολιτισμού· το ποίημα τελειώνει με τον υπαινιγμό πως μόνο μέσα από αλλαγή αξιών και συμπεριφοράς θα μπορέσει ο έκπτωτος άνθρωπος, και μαζί του ο ερειπωμένος κόσμος, να αναγεννηθούν. Παρόλο που για την ερμηνεία της *Έρημης Χώρας* υπάρχουν διαφορετικές απόψεις, κυρίως ως προς την έκβαση του έργου και την πίστη του δημιουργού του (αν ο δυτικός κόσμος μπορεί να αναγεννηθεί ή βαδίζει προς την καταστροφή του), το τέλος είναι διδακτικό μέσα από την χρήση της ινδουιστικής θεολογικής παράδοσης (Brooker and Bentley, 1990).

Προς παρόμοια ερμηνευτική κατεύθυνση κινείται και η ερμηνεία του Σεφέρη ο οποίος, γράφοντας για τον Καβάφη, σημειώνει στο Ημερολόγιό του, λίγο πριν από το ταξίδι του και την εγκατάστασή του στην Άγκυρα και όσο βρισκόταν ακόμη μεταξύ Αθήνας και Πόρου:

Ο Κ. [Καβάφης] δεν είναι άνθρωπος των μεγάλων ηθικών παραγγελμάτων [...]. Δεν πρόκειται να βροντήσει όπως ο Κεραυνός της *Έρημης Χώρας*: «δώσε, συμπάθησε, κυριάρχησε», αλλά τα δεδομένα του προβλήματος: το στέγνωμα των πηγών της συγκίνησης, τον πόθο του ξαναγεννημού, τα αισθάνεται απάνω στο κορμί του, ανθρωπομορφικά· είναι Έλληνας και δεν έχει πίσω του τη μακριά παράδοση της ηθικολογίας του Κηρύγματος. (Σεφέρης 1977β, 158).

Ο χρόνος σύνθεσης του σεφερικού ποιήματος «Τι είπε η γκαμήλα», καθώς και τα τρία χρόνια κατά τα οποία ο ποιητής έζησε στην Τουρκία είναι πολύ σημαντικά τόσο για την πολιτική κατάσταση της χώρας όσο και για την προσωπική ζωή του. «Τραυματισμένο κορμί, τραυματισμένος ο τόπος, τραυματισμένος ο καιρός—» θα σημειώσει στο Ημερολόγιό του αντιγράφοντας το σχετικό χωρίο από τον «Φιλοκτήτη» (Σεφέρης 1977β, 150). Αυτή την περίοδο ασχολείται συστηματικά με τον Έλιοτ: από τις 17 έως τις 24 Νοεμβρίου 1946 θα γράψει την μελέτη του «Κ. Π. Καβάφης, Θ. Σ. Έλιοτ· παράλληλοι», η οποία θα ανακοινωθεί τον Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς στο Βρετανικό Συμβούλιο· το 1948 ετοιμάζει την β' έκδοση της μετάφρασης της *Έρημης Χώρας*.⁹ στις 15 Απριλίου

9 Η Α' έκδοση της *Έρημης Χώρας* είχε κυκλοφορήσει τον Ιούλιο του 1936 σε 120 αντίτυπα. Όπως σχολιάζει ο Σεφέρης, το 1940 βρίσκονταν ακόμη αντίτυπα

1948 τελειώνει το «Γράμμα σ' ένα ξένο φίλο» για τον Έλιοτ, το οποίο θα δημοσιευτεί μεταφρασμένο στα αγγλικά από τον Νάνο Βαλαωρίτη, στον τιμητικό τόμο *T.S. Eliot: a Symposium* (Editions Poetry, London).¹⁰ Παράλληλα, η απομάκρυνση από την Αθήνα τον λυτρώνει προσωρινά από την «αίσθηση ψυχικού εγκλεισμού»,¹¹ αλλά η κούραση και η αίσθηση διάλυσης του τόπου επιδεινώνονται:

Δεν ξέρω γιατί αισθάνομαι τόσο βαριά κουρασμένος εδώ· μόλις βραδιάσει, γίνομαι σαν από μολύβι. Έλεγα πως ήταν τα κατάλοιπα του νοσοκομείου, της μετοικεσίας, και εκείνης της φριχτής ανασυγκροτούμενης Αθήνας. Δεν ξέρω· πρέπει να υπάρχει κάτι στο κλίμα· δεν αναπνέω αρκετά. Σε τούτο το ολόγυμνο υψίπεδο, χωρίς ιδέα πρασινάδας, θαρρείς πως έχω μπει στο βασίλειο του ύπνου.

Και πάνω σ' αυτά, η άλλη αρρώστια. Το δράμα του τόπου και ο εξευτελισμός των ανθρώπων ανάμεσα στις Συμπληγάδες αυτού του τρίτου οικουμενικού πολέμου. Άλλοτε *heimatlos* ήταν ο άνθρωπος χωρίς ιθαγένεια· σήμερα είναι ο άνθρωπος χωρίς κόμμα (Σεφέρης 1977β, 121).

Και παρακάτω:

Όταν οι νεώτεροι βγήκαν μέσα από την πείρα του Πρώτου Μεγάλου Πολέμου, που για μας ήταν μια εμπειρία πολύ πιο έντονη από άλλους λαούς: εκείνοι είχαν, τουλάχιστο τα πρώτα χρόνια του μεσοπολέμου, τη φρεναπάτη ενός θριάμβου, ενώ για μας ο Πόλεμος εκείνος τέλειωνε με μια πρωτοφανή καταστροφή. Μια καταστροφή που δεν την πρόσεξε τότε η Ευρώπη· έπρεπε να προχωρήσει ως τα '38 για να ιδεί και η ίδια το νόημά της, αφού έμοιαζε με άλλες

στο βιβλιοπωλείο. Ο Ελιοτ ήταν ακόμη άγνωστος στην Ελλάδα, αλλά μετά την απονομή του βραβείου Νόμπελ τον Αύγουστο του 1949, βγήκε η β' έκδοση, και τα τετρακόσια αντίτυπα εξαντλήθηκαν σε δεκαπέντε μέρες (Σεφέρης 1981, 469).

10 Όπως ο ίδιος σημειώνει στο Ημερολόγιό του, ετοιμάζει το κείμενο συνεισφορά στο βιβλίο για τα εξήντα χρόνια του Έλιοτ «χωρίς βιβλία σχεδόν, σ' ένα τραπεζάκι όπου μόλις χωρούσαν οι δυο αγκώνες του», καθώς μένει ακόμη σε ξενοδοχείο της Άγκυρας, ψάχνοντας για στέγη (Σεφέρης 1977β, 122).

11 «Η ιδέα της Άγκυρας με στεναχωρούσε. Τώρα νιώθω πιο αλαφρύς· νομίζω προτιμώ οτιδήποτε από τον εγκλεισμό της Αθήνας· εννοώ τον ψυχικό. Στο Υπουργείο, εξανδραποδισμός· στην λογοτεχνία, απειλή, αν πεις τη σκέψη σου ολόκληρη, να σου φορτώσουν ιδέες άλλων. Και το άθλιο συναίσθημα να βλέπεις τη γλώσσα να φυραίνει, να γίνεται ένα συνθηματικό τραύλισμα, από το φανατισμό» (Σεφέρης 1977β, 120).

σύγχρονες καταρρεύσεις. Όμως η συγκομιδή της νίκης ήταν για μας, από την αρχή, μια συγκομιδή ερειπίων...(Σεφέρης 1977β, 169).

«Ερείπια»: μια λέξη κλειδί για την *Έρημη χώρα*, αλλά και για την Ελλάδα του 1948 και για την ψυχολογία του Σεφέρη τον καιρό που γράφει το ποίημα «Τι είπε η γκαμήλα (παστίσιο)», ασφαλώς επηρεασμένος από τον Έλιοτ, με τον οποίον προφανώς μοιράζεται την αγωνία για την πνευματική στείριότητα και την μοναξιά του μοντέρνου ανθρώπου, και, παράλληλα, για το μέλλον της ποίησης, όπως διαφαίνεται στην εισαγωγή της μετάφρασης (Έλιοτ 2009, 41-42):

ΤΙ ΕΙΠΕ Η ΓΚΑΜΗΛΑ

(Παστίσιο)

... Κάθισα σ' ένα πάγκο χαζεύοντας
 Τάχα θα 'ρθει κανείς για πασατέμπο
 Τα κόκκινα μήλα, τα πράσινα φύλλα μ' αρέσουν πολύ,
 μ' αρέσουν πολύ
 «Κάθε φορά που πέφτουν τα μεσάνυχτα το λύνω»
 Πότε θα πιάσω το κοτσύφι – Ω κότσυφα, κότσυφα (5)
 «Ενθάδε κείται ο Ταρσεύς μη γήμας»
 Με τα στραγάλια αυτά πέρασα τ' απόγεμά μου.
 «Έχω ακατάλυτα μαλλιά και δόντια». Πάλι μαλακίζεται
 ο μπαγάσας.
 Evlendirielim. Nerede bulalim. Suradam buradan bulalim.
 Tamam Tamam Tamam (10)
 [1948;]

Το ποίημα χαρακτηρίζεται από τον Σεφέρη «παστίσιο» και πράγματι εν μέρει είναι *pastiche*. Στην πραγματικότητα πρόκειται για παρωδία που χρησιμοποιεί και την τεχνική του *pastiche*. Η πρώτη αναλογία που παρατηρεί κανείς αφορά τον τίτλο «Τι είπε η γκαμήλα», ο οποίος παρωδεί τον τίτλο του Έλιοτ «Τι είπε ο Κεραυνός». Παρά το γεγονός ότι στην ποίηση του Σεφέρη στεγάζεται μια εξαιρετικά πλούσια πανίδα, η επιλογή της γκαμήλας, λέξης άπαξ στην ποίησή του (Κοκόλης 1975, 38), δημιουργεί ερωτηματικά ως προς τους λόγους της επιλογής της. Μια πρώτη, αβίαστη, αν και πρόχειρη, εξήγηση προσφέρει η ίδια η εμπειρία: η επιλογή φαίνεται φυσική

για τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, καθώς η γκαμήλα ανήκει στην πανίδα της Τουρκίας, όπου βρίσκεται ο Σεφέρης, αλλά και της Ν. Αφρικής, όπου είχε ζήσει λίγα χρόνια πριν (16 Μαΐου 1941-23 Οκτωβρίου 1944). Επιπλέον, ο διπλός συμβολισμός της —από τη μια, αντοχή στις δύσκολες και άνυδρες συνθήκες της ερήμου, από την άλλη, σύμβολο του διαβόλου κατά τον Ιωάννη Χρυσόστομο¹² —ενδεχομένως να την καθιστά συμβατή με τις συνθήκες ξηρασίας και ηθικής έκπτωσης που επικρατούν στην *Έρημη Χώρα*. Ωστόσο, πρόκειται για υποθέσεις που δεν στοιχειοθετούνται μέσα από το κείμενο, ενώ η αναλογία της καμήλας με τον κεραυνό είναι αινιγματική. Ας αφήσουμε, επομένως, το ερώτημα γιατί ο Σεφέρης επιλέγει την γκαμήλα, για την ώρα, σε εκκρεμότητα.

Η δεύτερη αναλογία που υπάρχει ανάμεσα στα δύο ποιήματα αφορά τη δομή και τους εκφραστικούς τρόπους. Το ποίημα του Σεφέρη αποτελείται από δέκα στίχους που μιμούνται τους δέκα τελευταίους στίχους της *Έρημης Χώρας*. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται οι ομοιότητες ως προς την γραμματική, την σύνταξη, την εκφορά του λόγου, την επιλογή των λέξεων, τα βασικά σχήματα λόγου και η αντιστοιχία δάνειων από άλλα έργα στίχων:

«Τι είπε η γκαμήλα»	«Τι είπε ο κεραυνός»
1 «Κάθισα» + μετοχή	423-424 «Κάθισα» + μετοχή
2 «Τάχα θα» + απορηματική διατύπωση	425 «Τάχα θα» + απορηματική διατύπωση
3 επανάληψη	426 επανάληψη-δάνειος στίχος
4 δάνειος στίχος σε εισαγωγικά	427 δάνειος στίχος με πλάγια
5 « Πότε θα» δάνειος στίχος	428 «Πότε θα» δάνειος στίχος με πλάγια
6 δάνειος στίχος σε εισαγωγικά	429 δάνειος στίχος με πλάγια
7 «Με τα» + αόριστος	430 «Με τα» + αόριστος

12 «Εἶχε, φησὶ, τὸ ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλου. Καμήλῳ πολλάκις παρεικάζει ἡ Γραφή τὸν διάβολον, διὰ τὸ πολυόγκον καὶ πολύστρεβλον καὶ βαρυμήνιον. Ὁ τὴν σκοπιὰν θεωρήσας ἐν τῷ Ἡσαΐα λέγει· Εἶδον ἀναβάτην ὄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου. Ἀναβάτην ὄνου λέγει τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ περ ὄνω καθεσθεὶς εἰσηλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα· ἀναβάτην καμήλου, τὸν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν κατ' ἐνέργειαν τοῦ διαβόλου ἐπιφοιτῶντα τῷ κόσμῳ ἀντίχριστον».

(Χρυσόστομος 1862, 489). http://books.google.co.uk/books?id=z09JD5utn_4C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=twopage&q&f=false (ανακτήθηκε στις 10/12/2015).

Ευχαριστώ την φίλη Νατάσα Κεσμέτη για την πρόθυμη συνδρομή της στην διακρίβωση του παραπάνω χωρίου.

8 (β') «Πάλι»	431 (β') «Πάλι»
δάνειο το πρώτο ημιστίχιο σε εισαγωγικά	δάνειος στίχος
9-10 δάνειοι στίχοι από την ανατολική παράδοση	432 δάνειος στίχος από την ανατολική παράδοση

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, ο σκελετός του ποιήματος είναι κοινός και η αναλογία πρωτότυπων και δάνειων στίχων παρόμοια· αλλά το περιεχόμενο αλλάζει δραματικά. Επιπλέον, ο Έλιοτ δημιουργεί μέσω της παρωδίας και του *pastiche* μια πρωτότυπη σύνθεση, ενώ ο Σεφέρης μέσω του *pastiche* δημιουργεί μια παρωδία. Μέσω της μίμησης, ο Σεφέρης μεταμορφώνει το νόημα του πρωτοτύπου, παρωδώντας, συγχρόνως και τα δάνεια στοιχεία, καθώς τα εντάσσει σε συμφραζόμενα ασύμβατα προς το κειμενικό περιβάλλον από το οποίο τα αποσπά ή δημιουργώντας ειρωνική απόκλιση προς το υψηλό ύφος της *Έρημης Χώρας*. Οι ομοιότητες και οι αναλογίες ανάμεσα στα δύο ποιήματα αφορούν όλους τους στίχους· ωστόσο, το νόημα καθορίζεται από τον τρόπο με τον οποίο οι διαφορές ενσωματώνονται στο όμοιο πλαίσιο και, κυρίως, από τα νέα συμφραζόμενα τα οποία διαφοροποιούν φυσικά το νόημα και, στην προκειμένη περίπτωση, και τη λογοτεχνική αξία.¹³

Στ. 1: Από την ελιοτική δυστοπία του μύθου για τον ανάπηρο Ψαρά Βασιλιά ο αναγνώστης μεταφέρεται σε συμφραζόμενα ελαφρότητας: η «όχθη» γίνεται «πάγκος», ενώ η σημαίνουσα δραστηριότητα του ποιητικού υποκειμένου («ψαρεύοντας») (Eliot 2006, 121) εκπίπτει σε «σκότωμα» της ώρας («χαζεύοντας»).

Στ. 2: Ό,τι κυριαρχεί είναι η μοναξιά του ποιητικού εγώ, με έμφαση στο θέμα της απραξίας και, κυρίως, της άκαρπης αναμονής—θέμα τυπικά σεφερικό.¹⁴ Συγχρόνως, παρωδείται ο επίσης απορηματικά διατυπωμένος στίχος 425 του ελιοτικού ποιήματος.

Στ. 3: Οι στίχοι 3-6 τοποθετούν την μοναξιά σε ερωτικά συμφραζόμενα, αφού οι καρποί και τα φύλλα στην ευρωπαϊκή λογοτεχνική παράδοση γενικότερα και, όπως έχει παρατηρηθεί, στην σεφερική ποίηση ειδικότερα, έχουν ερωτικές συνδηλώσεις.¹⁵

13 Αναλυτικότερα για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα νέα συμφραζόμενα βλ. Hutcheon 1985, 6-8.

14 Βλ. πρόχειρα τα ποιήματα «Η Λυπημένη», «Ερωτικός Λόγος, Ε', «Μυθιστόρημα, Α', ΙΕ'», «Σημειώσεις για μια "εβδομάδα", Δευτέρα, Πέμπτη».

15 Για τις ερωτικές συνδηλώσεις των καρπών βλ. τα σχόλια του Παπάζογλου στο Σεφέρης 2002, 261-263.

Επομένως, ο στίχος 3 («Τα κόκκινα μήλα, τα πράσινα φύλλα μ' αρέσουν πολύ, μ' αρέσουν πολύ») μπορεί να αναγνωσθεί ως μεταφορά της ερωτικής επιθυμίας, εκφρασμένης εμφρατικά χάρη στην επανάληψη.¹⁶

Στ. 4: Ο στίχος σε εισαγωγικά «“Κάθε που πέφτουν τα μεσάνυχτα το λύνω”» προέρχεται από το ποίημα του Ναπολέοντα Λαπαθιώτη «Τα Σαββατόβραδα» (1922).¹⁷ Το ποίημα ανήκει στη δεύτερη περίοδο της ποιητικής παραγωγής του Λαπαθιώτη (1920 κ.ε.), η οποία σφραγίζεται από αίσθηση μοναξιάς, διάψευσης και πτώσης (Λαπαθιώτης 2002, 20). Αποκομμένος από τα συμφραζόμενά του, ο στίχος αποβάλλει τον ελεγειακό του τόνο και αποκτά σεξουαλικές συνδηλώσεις, χάρη στα νέα συμφραζόμενα, τους στίχους που ακολουθούν.

Στ. 5: Η εμφρατική, τριπλή, αναφορά στην λέξη κοτσύφι («Πότε θα πιάσω το κοτσύφι—Ω κότσυφα, κότσυφα») συνιστά μεταφορά της σεξουαλικής επιθυμίας και επικυρώνει τη μεταφορικότητα των στίχων 3 και 4. Δεν είναι η μοναδική φορά, άλλωστε, που ο Σεφέρης χρησιμοποιεί το κοτσύφι ως μεταφορά του γυναικείου ερωτικού κέντρου: στα *Εντεψίζηκα* το κοτσύφι απαντά σε δύο μαντινάδες με την ίδια πάντα σημασία.¹⁸ Η παρωδιακή σχέση με

16 Πρβλ την εγγραφή «Τρίτη 9 Μάη»[1950]: «Το σπίτι ξαναντύθηκε το δέρας με τα πράσινα φύλλα. Τα δέντρα του περιβολιού που αγγίζουν το παράθυρό μου δηλώνουν πολλή Αφροδίτη! Έλξη ενός άγνωστου σώματος: αυτές οι μαραμμένες σάρκες που με περιστοιχίζουν είναι (για μένα) το φοβερώτερο σκάνδαλο που θα μπορούσε να γίνει τούτες τις μέρες.» (Σεφέρης 1977β, 177).

17 «Κάτι κλειστό 'ναι μες στο στήθος μου

που λαχταράει για μαντολίνο:

Κάθε που πέφτουν τα μεσάνυχτα

το λύνω.

Και πάει και σμίγει, στα τρισκόταδα,

και στις ταβέρνες, και στις μάντρες,

μ' όλο γλυκά παιδιά, καλόπαιδα,

και μ' άντρες...

[...]

Κι είναι η ψυχή μου όλο ψυχές παλιές,

χλωμές κι αρχαίες, πολύ θλιμμένες,

και γνώριμες—κι από ταφόπετρες

λυμένες...»

(Λαπαθιώτης 2002, 124-125).

Θυμίζω πως ο Λαπαθιώτης είχε αντιδράσει αρνητικά στη *Στροφή* (Λαπαθιώτης 1972, 1552- 1568).

18 Ο κότσυφας απαντά τρεις φορές σε δύο ποιήματα του Γ. Σεφέρη, και τις δύο ως

τον στίχο 428 του ελιοτικού ποιήματος είναι προφανής: το χελιδόνη, πολύσημο ποιητικό σύμβολο λόγω της σχέσης του με τον ερχομό της Άνοιξης και την σύνδεσή του με τον ποιητικό λόγο στο *Pervigilium Veneris*, αλλά και χάρη στην ρομαντικής καταγωγής επίκλησή του και την σύνδεσή του με τον έρωτα στο ποίημα του εμβληματικού Βικτωριανού ποιητή, αντικαθίσταται από τον μονοσήμαντο κότσυφα.

Στ. 6: Ο έκτος στίχος («Ενθάδε κείται Ταρσεύς μη γήμας») εντοπίζει το νόημα ακόμη περισσότερο στη σεξουαλική στέρηση. Πρόκειται για τροποποιημένο γραμματικά σπάραγμα του παρακάτω επιτυμβίου επιγράμματος της Παλατινής Ανθολογίας: «Εξηκοντούτης Διονύσιος ενθάδε κείμαι, Ταρσεύς μη γήμας· αίθε δε μήδ' ο πατήρ.»¹⁹ Επιλέγοντας από το «αδέσποτο» επίγραμμα μόνο την πρώτη περίοδο λόγου, και αποσιωπώντας τη δεύτερη περίοδο, που εντάσσει την ερωτική στέρηση σε έναν γενικότερο οντολογικό προβληματισμό του αφηγηματικού υποκειμένου, ο Σεφέρης περιορίζει το σημασιολογικό πεδίο του επιγράμματος, εξαιρώντας την έλλειψη σεξουαλικής δραστηριότητας.

Στ. 7: Ο στίχος αυτός είναι το αυτοαναφορικό κέντρο του ποιήματος και παρωδεί τον επίσης αυτοαναφορικό πρωτότυπο στίχο 430 του ελιοτικού ποιήματος. Τα αμφίσημα «συντρίμμια» του Έλιοι, που αναφέρονται στον δυτικό κόσμο, αλλά και στα θραύσματα της παγκόσμιας λογοτεχνικής παράδοσης από την οποία συντίθεται το ποίημά του, στο ποίημα του Σεφέρη μετατρέπονται σε «στραγάλια», υπονομεύοντας τα θραύσματα της ελληνικής ποιη-

---

μεταφορά του γυναικείου ερωτικού κέντρου: α) «Τα μούρα σου τα βυσσινιά διψώ να τα δαγκώσω / κι ο κότσυφάς σου αν πειραχτεί, μαχαίρι θα του δώσω. // –Τα μούρα μου τα βυσσινιά, ποιος έχει εξιά θα πάρει, / κι ο κότσυφάς μου είναι πουλί και θέλει κυνηγάρη» β) «Τον κότσυφά μου τον κρατώ για να τον στεφανώσω, / μα τα μεριά μου, αν τα 'ρεχτείς, γυρεύω να τα οργώσω.» (Πασχάλης Μαθιός 1989, 33 και 39 αντιστοίχως). Εξάλλου, τα παραπάνω «εντειψίζηκα» ποιήματα ανήκουν στην ίδια κατηγορία με το ποίημα «Τι είπε η γκαμήλα», αφού, σύμφωνα με τον Γ. Π. Σαββίδη (Σεφέρης 1993, 140) όλα περιέχονται στο τετράδιο με τίτλο *Περιστατικά*.

19 «Εξηντάχρονος ο Διονύσιος, από την Ταρσό, ενθάδε κείμαι, χωρίς να παντρευτώ. Μακάρι κι ο γονιός μου να μην είχε». Αδέσποτον 309, *Anthologia Graeca* 1829, 291.

http://books.google.gr/books?id=nEMAAAAYAAJ&dq=related:HARVARDHN3EYV&hl=el&pg=PP5&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (ανακτήθηκε στις 12/12/2014).

τικής παράδοσης, από την οποία αντλεί. Παρόμοια, η φράση «στύλωσα τα ερείπιά μου» εκπίπτει σε «πέρασα τ' απόγεμά μου», παρωδώντας το υψηλό ύφος της *Έρημης χώρας*.

Στ. 8: Το δεύτερο ημιστίχιο («Πάλι μαλακίζεται ο μπαγάσας.») οδηγεί ομαλά το ποιητικό υποκείμενο από την έκφραση της ερωτικής επιθυμίας (στ. 3: «Τα κόκκινα μήλα, τα πράσινα φύλλα μ' αρέσουν πολύ, μ' αρέσουν πολύ») και την ανικανοποίητη σεξουαλική ορμή (στ. 5-6: «Πότε θα πιάσω το κοτσύφι —Ω κότσυφα, κότσυφα / “Ενθάδε κείται Ταρσεύς μη γήμας”»), στην κυριολεκτική ή μεταφορική αυτοϊκανοποίηση. Έτσι επιτείνεται η υπονόμηση του πρώτου ημιστίχιου («“Έχω ακατάλυτα μαλλιά και δόντια”»), που αποτελεί σπάρραγμα από το ποίημα «Έξαρση II» του Απόστολου Μελαχρινού. Στο στόχαστρο της σεφερικής παρωδίας βρίσκεται η εγωτική «έξαρση» του Μελαχρινού,²⁰ «ο φορτωμένος και κάπως φορτικός εγωισμός του ισόθεου Γόη», κατά την κρίση του Τέλλου Άγρα (1981, 180-1), καθώς στο ποίημα του Σεφέρη εκφράζεται η ανάγκη του «εσύ», αυτή ακριβώς που «εκτοπίζει» ο Μελαχρινός (1994, 18) με το «αιώνιο πρώτο πρόσωπο».²¹

Στ. 9-10: Το τελευταίο δίστιχο αντιστοιχεί στους στίχους του Έλιοτ, που προέρχονται από την ινδουιστική θεολογική παράδοση και περιέχουν, όπως ήδη αναφέρθηκε, το δίδαγμα του Κεραυνού προς τους ανθρώπους. Η φράση «Evlendirelim. Nerede bulalim. Suradam buradan bulalim.» είναι τούρκικη και η μετάφρασή της στα ελληνικά δίνεται από τον Σεφέρη στις σημειώσεις του ποιήματος: «Να το παντρέψουμε. Πού να βρούμε; Από εδώ κι από κει να βρούμε» (Σεφέρης 1981, 165). Απ' όσο γνωρίζω, η προέλευση του παραθέματος αυτού δεν έχει εντοπιστεί ούτε έχει σχολιαστεί

20 «Κρατιέμαι από γενιά δρακόντεια,
που από μια χώρα κίνησε υπερπόντια
κι έχω ακατάλυτα: νύχια, μαλλιά και δόντια.
Η όψη μου φαντάζει λεονταρίσια,
τ' αδρό κορμί μου συνερίζεται τα κυπαρίσσια,
κι αλύγιστος τραβώ το δρόμο, ίσια.
Και των θεών ο αγαπημένος σάμπως
που είμαι, θα σβήσω μες σε θάμπος
από άρωμα κι από αρμονιά κι από λάμπος.
[...].»
(Μελαχρινός 1994, 182).

21 (Παρατίθεται στο Μελαχρινός 1994, 18). Βλ. και το σχόλιο του Νάσου Βαγενά (1979, 128) για την ασυμβατότητα Σεφέρη-Μελαχρινού.

η ερμηνευτική του λειτουργία στο ποίημα. Ωστόσο, η μεγάλη δεξιοτεχνία του Σεφέρη, όσον αφορά την συγκεκριμένη παρωδία, βρίσκεται κυρίως στη διακειμενική ισορροπία που καταφέρνει να δημιουργήσει ανάμεσα στο δίδαγμα του κεραυνού και στο δίδαγμα της καμήλας. Διότι το συγκεκριμένο παράθεμα αντιστοιχεί στον τίτλο του ποιήματος «Τι είπε η καμήλα», όπως ακριβώς οι δύο τελευταίοι στίχοι του ελιοτικού ποιήματος ανταποκρίνονται στον τίτλο «Τι είπε ο κεραυνός», κλείνοντας έτσι ομοίотροπα την ποιητική σύνθεση. Το τούρκικο παράθεμα συνιστά το δίδαγμα της καμήλας, όπως γίνεται φανερό από την *Αιολική γη* του Ηλία Βενέζη. Έτσι μπορεί να απαντηθεί και το ερώτημα αναφορικά με την επιλογή της καμήλας από τη μεριά του Σεφέρη, που αφήσαμε εξ αρχής σε εκκρεμότητα, καθώς η σημασία του παραθέματος φωτίζεται στο έκτο κεφάλαιο της *Αιολικής γης*, όπου περιγράφεται η πορεία των καμηλιέρηδων στο μακρύ ταξίδι τους:

Κάθε καμήλα έχει το κουδούνι της, το κάθε κουδούνι έχει το δικό του ήχο. Οι τσιτμηδες καμηλιέρηδες οργώνουν αργά το δρόμο, δεν κοιτάνε πίσω, πάντα κοιτάνε χαμηλά: τη γη που σπιθίζει απ' τον ήλιο, τ' αυτιά του γαϊδουριού που πότε πότε σαλεύουν. Όλα είναι ίδια, απαράλλαχτα ίδια. Το ζο κάτω απ' τα σκέλια τους δίνει μονότονη κίνηση στο κορμί τους, στο κεφάλι τους –πότε μπρος πότε πίσω. Το μυαλό και το κορμί συνηθίζουνε την κίνηση, που με τον καιρό γίνεται αναγκαία καθώς ο αγέρας και το φως: ναρκώνει τον άνθρωπο, τίποτα πια δεν επιθυμεί και τίποτα δεν ζηλεύει—έτσι είναι η ζωή. Πίσω του παίζουν οι ήχοι, έξι, εφτά, οχτώ φωνές—αυτές είναι όλες οι φωνές του κόσμου. Ο πρώτος ήχος απ' την πρώτη καμήλα – το κουδούνι που κρέμεται απ' το σαμάρι της— ψιλός, νεανικός ήχος, λέει πάντα:

Εβλεντιρελίμ... Εβλεντιρελίμ...

Εβλεντιρελίμ... Εβλεντιρελίμ...

Ο δεύτερος ήχος απ τη δεύτερη καμήλα, πιο βαρύς λέει:

Νερντέν μπουλαλούμ... Νερντέν μπουλαλούμ...

Νερντέν μπουλαλούμ... Νερντέν μπουλαλούμ...

Κι ο τρίτος ηχος, αστηρός, αργός, δένει τους πρώτους και αποκρίνεται με ασφάλεια:

Σουρντάν... Σουρντάν...

Σουρντάν... Σουρντάν...

Τίποτα δεν μπορεί να ταράξει την αυστηρή πειθαρχία αυτών των πίσω ήχων. Επιβεβαιώνουν την καλή τάξη, τη συμφωνία του κόσμου. Τους ακούει να πορεύονται πίσω του ο τσιτιμής, και είναι ήσυχος πως όλα πάνε καλά στη γη (Βενέζης 2013, 81-82).

Αν οι τρεις ήχοι των κουδουνιών που κρέμονται από το σαμάρι της καμήλας επιβεβαιώνουν την τάξη του κόσμου, η σεφερική γκαμήλα επιβεβαιώνει πως η τάξη του κόσμου δεν είναι ασύμβατη με την μοναξιά και την σεξουαλική στέρηση, αφού η ερωτική ευτοπία στη σεφερική ποίηση βρίσκεται πάντα στο παρελθόν. Έτσι, στο δίδαγμα του κεραυνού με το οποίο ο Έλιοτ επιλέγει να κλείσει το ποίημά του, προτρέποντας σε «αυτοκυριαρχία, δόσιμο, συμπάθεια», ο Σεφέρης αντιπαραθέτει την αποδοχή της τάξης του κόσμου, μέσα από το δίδαγμα της καμήλας. Η συγκεκριμένη τάξη του κόσμου επικυρώνεται από την συναινετική τελευταία φράση «*Tamam Tamam Tamam*» («Καλά Καλά Καλά»). Η μοναξιά του ανθρώπου και ιδίως η ερωτική μοναξιά, που σε άλλα ποιήματα εκφράζεται με τρόπο υψηλό, στο ποίημα αυτό εκφράζεται με τον τρόπο της παρωδίας, η οποία συνδυάζει μια ποιητική φόρμα αναγνωρισμένης εγκυρότητας με ασύμβατο προς αυτήν περιεχόμενο.²²

Η χρήση του τουρκικού παραθέματος στην *Αιολική γη* φωτίζει την λειτουργία του στο ποίημα του Σεφέρη. Ασφαλώς, δεν μπορεί να αποδειχθεί ότι η *Αιολική γη* αποτέλεσε την πηγή του Σεφέρη, αφού είναι πιθανό ο ποιητής να είχε άμεση επαφή με κάποια σχετική παράδοση κατά την παραμονή του στην Τουρκία.²³ Αυτό όμως που μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα είναι η εκτίμησή του για το έργο του Βενέζη και η επικοινωνία τους εκείνη την περίοδο. Έναν χρόνο πριν να γράψει το συγκεκριμένο ποίημα, ο Σεφέρης αλληλογραφεί δημόσια και ιδιωτικά με τον Βενέζη, με αφορμή την έκδοση της ανθολογίας του Robert Leveque, *Domaine Grec (1930-1946)*, η οποία είχε προκαλέσει πολλές αντιδράσεις (Leveque 1947). Στην επιστολή του προς τον Ηλία Βενέζη, που δημοσιεύεται στο *Βήμα*, στις 12 Οκτωβρίου 1947, ο Σεφέρης (2000, 285) γράφει,

22 Δύο χρόνια πριν ο Σεφέρης έχει γράψει την «Κίχλη», όπου στο Β' μέρος «Ο Ηδονικός Ελπίνων» πραγματεύεται, ανάμεσα σε άλλα, και το θέμα της ανέφικτης επικοινωνίας ανάμεσα σε ένα ζευγάρι.

23 Ούτως ή άλλως ο Σεφέρης θα διερεύνησε το νόημα του παραθέματος, καθώς στην *Αιολική γη* δεν εμπεριέχεται η μετάφρασή του.

ανάμεσα σε άλλα, προς τον Βενέζη: «είσαστε ένας από τους καλύτερους Έλληνες πεζογράφους». Πέρα από το κοινό νήμα της καταγωγής και των δύο «από τα μέρη που έζησαν με τη Μεγάλη Ιδέα»,²⁴ ο Σεφέρης, που ζούσε με το σύνδρομο του εκπατρισμένου, είναι πολύ φυσικό να γνώριζε καλά το μυθιστόρημα του ξεριζωμού, όπως θεωρήθηκε η *Αιολική γη*, από την πρώτη της δημοσίευση, το 1943, δηλαδή πέντε χρόνια πριν από τη σύνθεση του σεφερικού ποιήματος.²⁵ Άλλωστε ο Σεφέρης εκτιμούσε τον συνοδοιπόρο του Ηλία Βενέζη και πριν από την έκδοση της *Αιολικής γης*: όταν το 1941 βρισκόταν στην Αίγυπτο, σχεδίαζε να εκδώσει ένα περιοδικό όπου θα αναδημοσιεύονταν έργα Ελλήνων συγγραφέων.²⁶

Αναζητώντας τα ίχνη του τραγουδιού της καμήλας μπορεί να καταλήξει κανείς με σχετική ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για τούρκικο δημοτικό τραγούδι, το οποίο ενσωμάτωσε ο Βενέζης σε ένα από πιο ωραία κεφάλαια της *Αιολικής γης*. Η καταγωγή του παραθέματος μας παραδόθηκε αρκετά αργότερα μέσω μιας ποιητικής μαρτυρίας, καθώς το ίδιο παράθεμα ενσωματώνει στο ποίημα «Λόγος παρηγορητικός» ένας άλλος ξεριζωμένος ποιητής, ο Κύπριος Θεοδόσης Νικολάου. Δημοσιευμένο περίπου μισό αιώνα αργότερα από την σύνθεση του σεφερικού ποιήματος,²⁷ το ποίημα του Νικολάου (2001, 10-11) θα διασώσει όχι μόνο το τουρκικό τραγούδι της καμήλας, αλλά και την προέλευσή του:

Μέρα και νύχτα ταξιδεύει και αντηχεί
Εκείνο το λυπητερό τραγούδι της Ανατολής,
Όνειρο ανέφικτο δίχως ποτέ να σβήνει,

24 Στην ίδια επιστολή, ο Σεφέρης (2000, 285) γράφει στον Βενέζη «Αλλά επειδή κι εσείς κι εγώ είμαστε από τα μέρη που έζησαν με τη Μεγάλη Ιδέα, θέλω να σας δείξω ένα σημείο ακόμη του τόσο κατατρεγμένου αυτού βιβλίου».

25 Ας σημειωθεί ότι το βιβλίο αυτό δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Γιώργου και της Μαρώς Σεφέρη (Γιανναδάκης 1989, 179, 290).

26 «Ποιήματα του Σολωμού, ή του Παλαμά, ή του Καρυωτάκη, ή και νεώτερων ακόμη· ή στην πρόζα: γλωσσικές ιδέες του Βηλαρά, Διάλογος Σολωμού, Γυναίκα της Ζάκυθος, κ.ο.κ. Διήγημα Παπαδιαμάντη, μερικές σελίδες του Βενέζη ή του Κόντογλου κτλ.» (Σεφέρης 1977α, 173).

27 <http://genesis.ee.auth.gr/dimakis/yatron/1/Ylatron1.htm> (ανακτήθηκε στις 27/12/2014). Παρά τις προσπάθειές μου, έως τώρα στάθηκε αδύνατον να εντοπίσω το τουρκικό τραγούδι θησαυρισμένο σε κάποια συλλογή δημοτικών τραγουδιών.

Που το ρυθμίζουν χάλκινα κουδούνια,
 Το ξέρουμε, γιατί όταν ήρθε η καταστροφή
 Κάποιοι την ώρα της φυγής
 Γέμισαν τις τσέπες του πανωφοριού τους
 Τραγούδια, σκοπούς και παραμύθια
 Και τις άδειασαν στη φτωχική μας όχθη.

Εβλεντιρελίμ... Εβλεντιρελίμ...
 Νύφη ζητώ... Νύφη ζητώ...
 Νέρεντεν μπουλαλούμ;
 Πού θα τη βρω;
 Σουραντάμ μπουραντάν μπουλαλούμ.
 Εδώ κι εκεί θα τη βρω.

Ο Νικολάου χρησιμοποιεί «το λυπητερό τραγούδι της Ανατολής» στο ποίημά του ως διακείμενο που εγγράφει την καμήλα στην ευφρόσυνη θλιμμένη παράδοση της Ανατολής, αφού ό,τι τον ενδιαφέρει είναι να εξάρει την αξία του συγκεκριμένου ζώου και να το απαλλάξει από τις αρνητικές συνδηλώσεις που υπονοούνται, όταν η καμήλα χρησιμοποιείται ως προσβλητική προσφώνηση ανθρώπου. Εξάλλου, το ποίημα «Λόγος παρηγορητικός» ήδη από τον τίτλο του παραπέμπει στα παρηγορητικά κείμενα της πρώιμης λογοτεχνίας· και πράγματι πρόκειται για λόγο παραμυθητικό. Ο μοναδικός στίχος του ποιήματος, που εκφέρεται σε α' πληθυντικό πρόσωπο, αναφέρεται στην παράδοση της Ανατολής, που έφτασε στην Κύπρο, όταν κατέφυγαν στο νησί πρόσφυγες μετά την καταστροφή του 1922. Μέρος των πνευματικών τους αποσκευών υπήρξε προφανώς και το συγκεκριμένο τραγούδι. Ο Θεοδόσης Νικολάου, όπως ήδη έχει παρατηρηθεί, έχει επηρεαστεί από τον Γιώργο Σεφέρη (Κεχαγιόγλου-Παπαλεοντίου 2010, 347-455).²⁸ Δεν αποκλείεται η βιωματική εμπειρία, που έδωσε αφορμή για να γραφτεί το ποίημα «Λόγος παραγορητικός»,²⁹ να συνανέσυρε το

28 Βλ. ακόμη Νικολάου 2008, 23-24, 320, 467-468.

29 Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία του Κύπριου συγγραφέα Νίκου Νικολάου, ο οποίος υπήρξε μαθητής και φίλος του Θεοδόση Νικολάου, η αφορμή της σύνθεσης του ποιήματος είναι βιωματική. Παραθέτω τις πληροφορίες που μου έστειλε στις 15 Σεπτεμβρίου 2014 ύστερα από σχετική ερώτησή μου:
 «Ο Θεοδόσης Νικολάου υπήρξε καθηγητής μου στο Ελληνικό Γυμνάσιο Αμμοχώστου και από το 1980 που ξανασυναντηθήκαμε στη Λάρνακα υπήρξε Δάσκαλος και αγαπητός φίλος μέχρι τον θάνατό του.

σεφερικό ποίημα και να οδήγησε στον εντοπισμό της προέλευσης του τουρκικού τραγουδιού. Ενδέχεται όμως ο κύριος ποιητής να γνώριζε ήδη το τραγούδι της καμήλας. Ανεξάρτητα, όμως, από την πορεία που ακολούθησε κατά την σύνθεση του ποιήματός του, είναι φανερό ότι το διακείμενο του «λυπητερού τραγουδιού της Ανατολής» συνιστά ένα νήμα, που, πέρα από την συνάφεια Ανατολής και Δύσης ή τον διάλογο των δημιουργών, αναδεικνύει ή και αποδεικνύει την συνέχεια της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς· ή, για να χρησιμοποιήσω τα λόγια του ίδιου του Σεφέρη, δείχνει ότι «η τέχνη μπόρεσε να συνεχίσει την αιώνια ροή όπου ταξιδεύουν οι ψυχές των ανθρώπων» (Έλιοτ 2009, 42).

Ο Σεφέρης, παίζοντας άμα και σπουδάζοντας, γράφει μια παρωδία των τελευταίων δέκα στίχων του ποιήματος του Έλιοτ, χρησιμοποιώντας κυρίως την τεχνική του *pastiche*, με σπαράγματα από την ελληνική ποιητική παράδοση και την παράδοση της Ανατολής· ένα ποίημα για την ερωτική στέρηση, στο περιθώριο της ποιήσής του, αφού, όπως είχα την ευκαιρία να δείξω αλλού (Κωστίου 2004, 127-139), ο Σεφέρης θεωρούσε την παρωδία πάρεργο και γι' αυτό την ασκούσε «στις παρυφές του “σοβαρού” έργου του». Από την *Έρημη χώρα* ο Σεφέρης κρατά τη δομή, την γραμματική, την σύνταξη και το λεξιλόγιο στην αρχή των περισσότερων στί-

---

Για τον «παρηγορητικό λόγο»: η πρώτη δημοσίευση είναι αυτή που γνωρίζετε στο *Υλαντρον* και πρέπει να έχει ολοκληρωθεί λίγο νωρίτερα. Έχουν περάσει πολλά χρόνια και είναι δύσκολο να θυμηθώ ακριβώς τι είχαμε πει. Πάντως γνωρίζω πολύ καλά γιατί γράφτηκε το ποίημα, από δική του φυσικά αφήγηση: Ο Γυμνασιάρχης στη Λάρνακα Θεοδόσης Νικολάου μια μέρα πρόσεξε μια μαθήτριά που έκλαιε στο διάλειμμα και τη φώναξε στο γραφείο του. Τη ρώτησε γιατί κλαίει κι αυτή του απάντησε ότι μια φίλη της την είχε αποκαλέσει καμήλα. (Εδώ ανοίγω παρένθεση για να πω ότι ο μαθητής του Ελληνικού Γυμνασίου Αμμοχώστου Θεοδόσης Νικολάου, δεκαετία του '40, μέσα στην τάξη σε ώρα μαθήματος, ακούγοντας κάποια κουδούνια, σηκώθηκε από το θρανίο του και φώναξε δυνατά και με πολλή χαρά: «περνούν καμήλες!». Όλοι οι μαθητές, μαζί κι ο δάσκαλός τους σηκώθηκαν και από τα παράθυρα της τάξης τους έβλεπαν, θαύμαζαν καλύτερα τις καμήλες, που «θέρριζαν τα βάσανα του κόσμου με το δρεπάνι του λαιμού τους». Είχε μια ιδιαίτερη αγάπη για τις καμήλες, και τελικά του δόθηκε η ευκαιρία να γράψει το ποίημά του. Εδώ κλείνει η παρένθεση). Του απάντησε, λοιπόν, πως μια φίλη της την είχε αποκαλέσει καμήλα. Ο Θεοδόσης προσπάθησε να την συνεφέρει λέγοντας της πως η καμήλα είναι από τα πιο όμορφα ζώα και συνέχισε να της εξηγεί γιατί ήταν όμορφο ζώο η καμήλα. Δεν την κορόιδευε. Πίστευε αυτά που της έλεγε. Η καμήλα για τον Θεοδόση ήταν ένα από τα πιο όμορφα ζώα».

Ευχαριστώ τον Νίκο Νικολάου που μου επέτρεψε τη δημοσίευση της παραπάνω μαρτυρίας του.

χων· αυτά τα στοιχεία συνδυάζει με «ευτελής» περιεχόμενο. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η αρχική αναφορά στον «ξερό κάμπο πίσω του», που σηματοδοτεί έναν άνυδρο κόσμο, απουσιάζει, το ψάρεμα μεταμορφώνεται σε «χάζεμα», η έγνοια για την αποκατάσταση της τάξης σε έγνοια για το «σκοτόωμα» της ώρας, τα σύμβολα της πτώσης, της διάλυσης, του εξαγνισμού, της αγάπης σε σεξουαλικές αναφορές, και ακόμα, τα αποσπάσματα της ποιητικής παράδοσης σε «στραγάλια», η προτρεπτική συμβουλή του Κεραυνού για έξοδο από τον εαυτό και επικοινωνία με τον Άλλον σε εσωστρέφεια, αυτοϊκανοποίηση και αποδοχή της μοναξιάς και της ερωτικής στέρησης ως καταστατικά στοιχεία της ανθρώπινης συνθήκης. Το θέμα της έλλειψης αγάπης και ερωτικής επικοινωνίας, βασικό θέμα της σεφερικής ποίησης, υποστασιώνεται μέσα από την αντιπαράθεση ανάμεσα στο υψηλό ύφος της *Έρημης χώρας* και στο «χαμηλό» ύφος του νέου ποιήματος. Οι βασικές τεχνικές του Σεφέρη είναι το pastiche και η παρωδία.³⁰ Το πρώτο αποτελεί μια τεχνική συρραφής σπαραγμάτων άλλων έργων. Η δεύτερη προκύπτει από την ανάμειξη σπαραγμένων ή «πειραγμένων» υλικών μέσα σε ένα αναγνωρίσιμο «υψηλό» καλούπι. Το αποτέλεσμα είναι έντονα ειρωνικό χάρη στην υφολογική αντίθεση και στο γλωσσικό αμάλγαμα που προκύπτει από τη μείξη λέξεων της αρχαίας ελληνικής (στ. 6) και διαφόρων επιπέδων της νεοελληνικής γλώσσας (στ. 1-3, 7: προφορικός λόγος, στ. 4: λυρικός λόγος, στ. 8: αγοραίες λέξεις). Η σεφερική παρωδία λειτουργεί σε δύο επίπεδα: το ένα, όπως ήδη αναφέρθηκε, αφορά την *Έρημη Χώρα*· το δεύτερο τα σπαραγματα από την ελληνική ποίηση (του Λαπαθιώτη, του Μελαχρινού και της Παλατινής Ανθολογίας), τα οποία ο ποιητής μεταμορφώνει, παραλείποντας λέξεις τους, εισάγοντάς τα μέσα σε νέα συμφραζόμενα, ασύμβατα με το πρωτότυπο, και άρα ανασημασιοδοτώντας τα. Στην ασυμβατότητα αυτήν εντοπίζεται η βασική διαφορά της τεχνικής του Σεφέρη από την τεχνική του Έλιοτ στα συγκεκριμένα ποιήματα. Όπως ο ίδιος ο Σεφέρης παρατηρεί, εξηγώντας την τεχνική σύνθεσης της *Έρημης Χώρας*, τα παραθέματα οδηγούν τον αναγνώστη «σε ένα συναισθηματικό και νοηματικό τοπίο διάφορο, αλλά συμπληρωματικό του συναισθηματικού και νοητικού κόσμου του ποιήματος» και, παρακάτω, υποστηρίζει για τον Έλι-

30 Για το pastiche, βλ. Κωστίου 2005, 205-206, 224, 226, 232, όπου παρατίθεται και σχετική ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

οτ πως ο «προσωπικός του τόνος παρασέρνει μαζί του και άλλες φωνές εναρμονισμένες μ' αυτόν» (Έλιοτ 2009, 39, 40). Αντίθετα, στο ποίημα του Σεφέρη, οι «άλλες φωνές», εκτός από το τραγούδι της καμήλας, βρίσκονται σε δυσαρμονία με τον δικό του τόνο. Το ανατολίτικο τραγούδι της καμήλας συνιστά διακεείμενο αντίστοιχο της ινδουιστικής παράδοσης του Κεραυνού, ελεγειακό, αλλά δίχως το υψηλό ύφος του ιερού κειμένου. Ας προστεθεί ότι αντίθετα με τον Έλιοτ, ο Σεφέρης δεν παρέθεσε σημειώσεις για την προέλευση των δάνειων ποιητικών θραυσμάτων, παρά μόνον την μετάφραση του τουρκικού παραθέματος, δίχως όμως καμιά πληροφορία για την προέλευσή του.

Η *Έρημη χώρα* προσέφερε στον Σεφέρη μια αναγνωρίσιμη δομή και το βασικό του θέμα, καθώς η έλλειψη αγάπης και η ερωτική στέρηση επανέρχονται στο έργο του Έλιοτ σε σχέση με το θέμα της στειρότητας και της διάλυσης. Εξάλλου, ως αφηγηματικό (“novelized”) ποίημα γλωσσικής, υφολογικής και αναφορικής πολλαπλότητας η *Έρημη Χώρα* προσφέρεται για παρωδία (Dentith 2000, 96), γι' αυτό και αποτέλεσε πρόσφορο πεδίο για ποικίλες παρωδίες (Dentith 2000, 118-122). Πιθανότατα, όμως, για τον Σεφέρη, το συγκεκριμένο ποίημα να αποτέλεσε μια «άσκηση», στο περιθώριο της μετάφρασης της *Έρημης χώρας*, ή, ακόμη, μια μορφή παιχνιδιού ή αναμέτρησης με τον Έλιοτ, έναν ποιητή τον οποίον εκτιμούσε ως «ένα από τα ελάχιστα φώτα μέσα στο συσκοτισμένο κόσμο» (Έλιοτ 2009, 51). Άλλωστε, ό,τι τον παρακίνησε να μεταφράσει την *Έρημη Χώρα*, πέρα από το γεγονός ότι ήθελε «να δοκιμάσει την αντοχή της γλώσσας του» (Έλιοτ 2009, 51), είναι ότι την θεωρούσε «ένα όριο τεχνικής» (Έλιοτ 2009, 39). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο μιμείται την τεχνική της, για να εκφράσει με τρόπο δραστικό την διάλυση και την αποξένωση που βίωνε η μεταπολεμική και μετεμφυλιακή Ελλάδα, σε όλα τα επίπεδα (ηθικής συγκρότησης, ανθρωπινων σχέσεων, επικοινωνίας). Παράλληλα, εκφράζει την αγωνία του για την πορεία του ποιητικού λόγου, καθώς η παρωδία, όπως υποστηρίζει η Hutcheon (1985, 10) από τη φύση της θέτει ερωτηματικά όχι μόνο για τα όρια της τεχνικής, αλλά και για την ταυτότητα της ίδιας της αισθητικής παραγωγής.

Αναμφίβολα, η παρωδία, ενδεχομένως η πιο σημαντική και πολύτροπη εκδοχή διακειμενικότητας, προϋποθέτει λογοτεχνικές συνάψεις ή αντιθέσεις, ασύνειδες επιρροές ή σιωπηρά δάνεια,

και, κυρίως, δίνει τη δυνατότητα στον λόγιο δημιουργό να χειριστεί τη δυσοικονόμητη κληρονομιά του παρελθόντος, και να συνομιλήσει με τη σύγχρονη του πνευματική παραγωγή. Όσον αφορά την σύνθεσή της για τον δημιουργό και την αποκωδικοποίησή της για τον αναγνώστη, είναι ένας τρόπος απαιτητικής λογοτεχνικής γραφής: ο πρώτος πρέπει να κατέχει καλά τον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας του προτύπου του· ο δεύτερος πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζει ρητά και άρρητα δάνεια του συγγραφέα, καθώς και τους όρους του διαλόγου, που καθορίζουν την ερμηνευτική διαδικασία.³¹ Παρόλο που ο Σεφέρης δεν θεωρούσε το *Τετράδιο Γυμνασμάτων Β'* ισάξιο των άλλων του ποιητικών συλλογών, ενδεχομένως εξαιτίας των παρωδιών που εμπεριέχει, εντούτοις αναγνώριζε ότι τα ποιήματα αυτά αποτελούν «συνεισφορά στην κριτική».³² Εδώ έγκειται και η αξία του ποιήματος «Τι είπε η γκαμψή (παστίσιο)»: όχι στην αισθητική του αρτιότητα, αλλά στον τρόπο σύνθεσής του, ο οποίος βοηθά στην κατανόηση τόσο της ποιητικής πορείας του δημιουργού του, όσο και στη διασάφηση ενός ολισθηρού, αλλά ιδιαίτερα σημαντικού θεωρητικού πεδίου.

Βιβλιογραφία

- Άγρας, Τέλλος: «Ο συμβολισμός στην Ελλάδα. Απ. Μελαχρινός». *Κριτικά Β'*. Επιμ. Κώστας Στεργιόπουλος. Αθήνα: Ερμής 1981.
- Anthologia Graeca ad Palatini codicis fidem edita*, editio stereotypa. Τόμος I, Λειψία: sumtibus et typis Caroli Tauchnitz 1829.
- Βαγενάς, Νάσος: *Ο ποιητής και ο χορευτής. Μια εξέταση της ποιητικής και της ποίησης του Σεφέρη*. Αθήνα: Κέδρος, 1979.
- : «Δύσκολοι καιροί για την παρωδία», *Το Βήμα*, 24.3.2002.

31 Πρβλ. και την άποψη του Νάσου Βαγενά (2002) περί «αριστοκρατικότερου λογοτεχνικού είδους» που «απαιτεί αναγνώστες με γνώση των λογοτεχνικών έργων ουσιαστικότερη από εκείνη των επαρκών αναγνωστών: τους επαρκέστερους από τους επαρκείς αναγνώστες της λογοτεχνίας».

32 «Το βιβλίο τούτο είναι φτιαγμένο είτε από διάφορα ποιήματα που δεν έχουν θέση σε καμιά από τις συλλογές που δημοσίεψα ή που θα μπορούσα αργότερα να δημοσιεύσω· είτε από κομμάτια της περιστασης δοσμένα σε φίλους· είτε από ασκήσεις λίγο ή πολύ προχωρημένες, εννοώ σαν εργασία. Έτσι όπως έγινε δεν έχει, φαντάζομαι, άλλον ειρμό παρά τη συνέχεια μιας προσπάθειας δέκα χρόνων για την ποιητική έκφραση και ίσως να μην είναι τίποτε άλλο παρά μια συνεισφορά στην κριτική». (Σεφέρης 1993, 136).

- Βενέζης, Ηλίας: *Αιολική γη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, ⁶⁵2013, (¹1943).
- Γιανναδάκης, Νίκος Χ.: *Κατάλογος βιβλιοθήκης Γιώργου και Μαρώς Σεφέρη*. Ηράκλειον Κρήτης: Δήμος Ηρακλείου-Βικελαία Βιβλιοθήκη 1989.
- Dentith, Simon: *Parody*. London and New York: Routledge 2000.
- Έλιοτ, Θ. Σ.: *Η Ερημη Χώρα*. Εισαγωγή, Σχόλια, Μετάφραση Γιώργου Σεφέρη. Αθήνα: Ίκαρος, 2009 (α΄ οριστική έκδοση με διορθώσεις και προσθήκες: 1973).
- Eliot, T. S: *The Annotated Waste Land with Eliot's Contemporary Prose*. Edited by Lawrence Rainey. New Haven: Yale University Press ²2006 (¹2005).
- Hutcheon, Linda: *A Theory of Parody. The Teachings of Twentieth-century Art Forms*. New York: Methuen 1985.
- Ιωάννου Χρυσοστόμου: «Εἰς τὴν ἀποτομὴ τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, καὶ εἰς τὴν Ἡρωδιάδα», *Migne, PG 59*, Παρίσι: 1862, 489-91.
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος-Λευτέρης Παπαλεοντίου: *Ἱστορία τῆς Νεότερης Κυπριακῆς Λογοτεχνίας*. Λευκωσία: Κέντρο Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου 2010.
- Κοκόλης Ξ. Α.: *Πίνακας λέξεων των «Ποιημάτων» του Γιώργου Σεφέρη*, Αθήνα: Ερμής ²1975 (¹1970).
- Κωστίου, Κατερίνα: «Στις “παρυφές” του ποιητικού έργου: Η παρωδία στο έργο του Σεφέρη». Στο: *Το ζύγισμα της καλοσύνης*. Επιμ. Μιχάλης Πιερής. Αθήνα: Μεσόγειος 2004, 127-139.
- : *Εισαγωγή στην Ποιητική της Ανατροπής. Σάτιρα, Ειρωνεία, Παρωδία, Χιούμορ*. Αθήνα: Νεφέλη, ²2005 (¹2002).
- Λαπαθιώτης, Ναπολέων: «*Στροφή Γιώργου Σεφέρη*», *Πειθαρχία* (21.6.1931): 271· αναδημοσιεύτηκε στο: Καμπάνης, Αρ. κ.ά.: «Πώς είδε η κριτική το πρώτο φανέρωμα του Σεφέρη». *Νέα Εστία*, έτ. ΜΣΤ', τ. 92, 1087 (15 Οκτωβρίου 1972): 1552- 1568.
- Λαπαθιώτης, Ναπολέων: *Ποιήματα*. Εισαγωγή Μαρίνα Λυπουρλή. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος 2002.
- Leveque, Robert: *Domaine Grec (1930-1946)*. Γενεύη-Παρίσι: Les Trois Collines [1947].

- Μελαχρινός, Απόστολος: *Τα ποιήματα*. Επιμ. Αγορή Γκρέκου. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» 1994.
- Μέντη, Δώρα-Ταχοπούλου, Ολυμπία, *Βιβλιογραφικός Οδηγός των ποιημάτων του Γιώργου Σεφέρη*. Διεύθυνση Ερευνητικού Προγράμματος Ευριπίδης Γαραντούδης, Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, Ρέθυμνο 2004.
- Νικολάου, Θεοδόσης: «Λόγος παρηγορητικός». *Υλαντρον*, 1 (Νοέμβριος 2001): 10-11.
- : *Φιλολογικά και κριτικά κείμενα*. Επιμ. Λευτέρης Παπαλεοντίου. Αθήνα: Γαβριηλίδης 2008.
- Πασχάλης, Μαθιός [Γιώργος Σεφέρης]: *Τα Εντεψίζηκα*. Επιμ. Γ. Π. Ευτυχίδης [Γ.Π. Σαββίδης]. Αθήνα: Ποικίλη Στοά 1989.
- Πασχάλης, Μιχαήλ: «Ο Σεφέρης ως μεταφραστής και αναγνώστης του *Pervigilium Veneris* (στ. 86-93): από τον Έλιοτ στον Sir Cecil Clementi και τον Walter Pater». *ΕΕΦΣΠΘ*, 10 (2002-2003): 436-454.
- Preminger, Alex and Brogan, T.V.F. (ed.): *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1993.
- Raine, C: *T. S. Eliot*. Oxford: Oxford University Press 2006.
- Rose, Margaret: *Parody: Ancient, Modern, Postmodern*. Cambridge: Cambridge University Press 1993.
- Σεφέρης, Γιώργος: *Τετράδιο Γυμνασμάτων, Β΄*. Επιμ. Γ. Π. Σαββίδης. Ίκαρος, ²1993 (¹1976).
- : *Ημερολόγιο Καταστρώματος, Γ...Κύπρον, ου μ'εθέσπισεν...* Édition commentée. Introduction, Traduction, Commentaire par Christos Papazoglou. Παρίσι και Αθήνα: Publications Langues'ο και Νεφέλη, 2002.
- : *Μέρες Δ΄*, 1 Γενάρη 1941-31 Δεκέμβρη 1944. Αθήνα: Ίκαρος 1977. [α]
- : *Μέρες Ε΄*, 1 Γενάρη 1945-19 Απρίλη 1951. Αθήνα: Ίκαρος 1977. [β]
- : *Δοκιμές, Α΄* (1936-1947), Αθήνα, Ίκαρος ⁴1981 (¹1944).
- : *Δοκιμές, Γ΄, Παραλειπόμενα (1932-1971)*. Αθήνα: Ίκαρος, ³2000 (¹1992).

Sangsue, Daniel: *La parodie*. Paris: Hachette 1994.

Southam, B. C.: *A Student's Guide to the Selected Poems of T. S. Eliot*.
London and Boston: Faber and Faber 1981 (¹1968).

Tennyson, Alfred Lord: *Poetical Works of Alfred Lord Tennyson*.
London: Macmillan 1899.

The Upanishads. Introduced and Translated by Eknath Easwaran.
Afterword by Michael N. Nagel. Canada: Nilgiri Press ²2007
(¹1987).

Ιστότοποι

[http://books.google.co.uk/
books?id=z09JD5utn_4C&printsec=frontcover&source=gbs_
ge_summary_r&cad=0#v=twopage&q&f=false](http://books.google.co.uk/books?id=z09JD5utn_4C&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=twopage&q&f=false)

[http://books.google.gr/books?id=nEMAAAAYAAJ&dq=
related:HARVARDHN3EYV&hl=el&pg=PP5&redir_esc=y#v=
onepage&q&f=false](http://books.google.gr/books?id=nEMAAAAYAAJ&dq=related:HARVARDHN3EYV&hl=el&pg=PP5&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

<http://genesis.ee.auth.gr/dimakis/ylatron/1/Ylatron1.htm>

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α', Γ', Δ', Ε'

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

1. Εννοιολογήσεις των κρίσεων

Βασιλική Παπαγεωργίου: Κρισιακό τοπίο και ΜΜΕ: μετατοπίσεις του δημόσιου λόγου και νέα πολιτισμικά πρότυπα στην περίπτωση της ελληνικής τηλεόρασης	31
Παρασκευή Δεληκάρη: Απόπειρες αμφισβήτησης της «κρίσης» ως ηγεμονικής πολιτισμικής μεταφοράς, με όρους κοινωνιολογίας της τέχνης	65
Κώστας Θεολόγου: The “priblic” (a modern-Greek particularity) and public space in modern Greece	81

2. Μεταβολές του θρησκευτικού παραδείγματος

Αθανάσιος Σωτ. Τζιερτζής: Εκκλησιαστική συνέχεια και ρήξη μετά την προσάρτηση των Νέων Χωρών: οι θέσεις του Μητροπολίτου Σερρών Αποστόλου Χριστοδούλου (1909-1917) για τις σχέσεις Εκκλησίας – Πολιτείας και η στάση του απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Εκκλησία της Ελλάδος	99
Μ. Γ. Βαρβούνης, Νάντια Μαχά – Μπιζούμη: Συνέχειες και ασυνέχειες στην ελληνική παράδοση των ιερατικών αμφίων (19ος–20ός αιώνας)	125
Carlos Martínez: Με το βλέμμα στο Ισλάμ. Ο διάλογος μεταξύ Μανουήλ Β' και ενός Mudarris	147
Μαίρη Μαργαρώνη: Η εξάπλωση της Μπαχάι Πίστης από το Ιράν στην Ελλάδα: Συμβολή στην ιστορία και τον πολιτισμικό βίο των ελληνικών θρησκευτικών μειονοτήτων	159
Αλέξανδρος Σακελλαρίου: Μορφές αθεΐας στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: πολιτισμικές ρήξεις εντός ενός ελληνορθόδοξου κοινωνικού περιβάλλοντος	179

Δημήτρης Αγγελής: Η πρόσληψη των νεοορθόδοξων από τα περιοδικά λόγου και στοχασμού	197
---	-----

3. Μεταβολές του πολιτικού / οικονομικού παραδείγματος

3.1. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και ιδεολογικές αναζητήσεις στο ύστερο Βυζάντιο και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας

Daniel Hernández San José: The Perception of Justinian in the Latin West: Considerations from Dante's Works	211
Χαράλαμπος Μηνάογλου: Επιστροφή, συνέχεια ή καινά δαιμόνια; Ο άλλος «Ελληνισμός» του Πλήθωνα	225
Στέλιος Μουζάκης: Πρακτικές, συμπεριφορές και ρήξεις στον αγροτικό κόσμο. Βροντολόγια-σεισμολόγια-νομοκανόνες 17ου-18ου αιώνα. Καταχρηστικές παρεκκλίσεις στη διαχείρισή τους	237
Tudor Dinu: Οι ηγεμονίες του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στη Βλαχία – ορόσημο στον τρόπο διακυβέρνησης των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών;	265
Stefan Petrescu: Συνέχειες και ασυνέχειες στην οργάνωση και τη λειτουργία του ελληνόφωνου κόσμου των παραδουνάβιων ηγεμονιών κατά το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα	281

3.2. Κοινότητες σε μετάβαση και η συγκρότηση των θεσμών του νεοελληνικού κράτους

Ντίνα Μουστάνη: Αφομοίωση και διάκριση: οι κοινότητες των Οθωμανών και Εβραίων στο Βόλο μετά την προσάρτηση	295
Νικόλαος Αναστασόπουλος: Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων	311
Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής: Η μετάβαση από το 19ο στον 20ό αιώνα για τις πόλεις του βορειοελλαδικού χώρου – η περίπτωση των αστικών κέντρων της δυτικής Θράκης, όπως αποτυπώνεται στις επίσημες οθωμανικές επετηρίδες και λεξικά και στη γαλλόφωνη Επετηρίδα της Ανατολής	325

- Αργύριος Ν. Γιαννέλος:** Παραβατικές συμπεριφορές και η ποινική τους όψη στις εκλογές του Ελληνικού κράτους 1867-1872. Ένας πίνακας ποινών του Υπουργείου Δικαιοσύνης (1873) 341
- Σοφία Αλεξία Παπαζαφειροπούλου:** Ο ρόλος της αυτοκίνησης στην κουλτούρα του ελεύθερου χρόνου των ελληνικών μεσαίων και κατώτερων τάξεων κατά την περίοδο 1950-1970 367

3.3. Ιδεολογικές κρίσεις και συγκρούσεις και η ιστοριογραφική τους αποτύπωση (19ος-20ός αι.)

- Αριάδνη Μουταφίδου:** Der "heilige Kampf" und das "revolutionäre Element". Kontinuität und Diskontinuität in Krisen- und Übergangszeiten 389
- Dimitris Miguel Morfakidis-Motos:** Η ελληνική εθνεγερσία στον ισπανικό Τύπο (1821-1830). Μια εισαγωγική μελέτη 403
- Matilde Morcillo:** La crisis griega de 1909: La Liga Militar y la Asamblea revisionista griega a través de la correspondencia diplomática 423
- Χριστίνα Βαμβούρη, Δημήτρης Μαυρίδης:** Ασυνέχεια και ρήξη της ελληνικής κοινωνίας στις μετεμφυλιακές δεκαετίες, 1950-1981 437

3.4. Στάσεις απέναντι στην αρχαιότητα

- Αικατερίνη Λεύκα:** Συνέχειες και ασυνέχειες στις εκπαιδευτικές απόψεις του Αδαμάντιου Κοραή 457
- Βασίλης Μπακούρος:** Η ρητορική αναπαλαίωση και «οι της αρχαιότητος πλίνθοι» στο εκπαιδευτικό οικοδόμημα του Γένους. Ένα ανέκδοτο προσφώνημα του 1706, έργο του Αντωνίου Βυζαντίου, προς τον πατριάρχη Γαβριήλ Γ' 467
- Γεώργιος Κοντογιώργης:** Σχετικά με το τέλος της αρχαιότητας 483

3.5. Διαβαλκανικές και διευρωπαϊκές σχέσεις

- Ελεονώρα Ναξίδου:** Η Ιδέα της Συνέχειας του Ελληνικού Έθνους στην Ιστοριογραφική Αφήγηση των Διανοομένων της Βουλγαρικής Αναγέννησης 505

Γεώργιος Δ. Παναγόπουλος: Έλληνες και Πανσλαβισμός με βάση την αρθρογραφία του Κωνσταντίν Λεόντιεφ: Η ρηγμάτωση των βεβαιοτήτων ή η επιβεβαίωση της ρήξης;	521
Ekkehard W. Bornträger: Παράδοση, εθνική ταυτότητα και εκσυγχρονιστικά οράματα στην ελληνική και ρουμανική δοκιμιογραφία του μεσοπολέμου: Θεοτοκάς και Ciogan	547
Χρήστος Γραμματικός: Το εγχείρημα της ελληνοτουρκικής φιλίας στην ιστορική του προοπτική: οι μορφωτικές και πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο χωρών στο διάστημα 1955-1964	565
Ηλίας Γ. Σκουλίδας: Συνέχειες και ασυνέχειες στις ελληνο-αλβανικές σχέσεις: η ελληνική πολιτική σε περιφερειακές εντάσεις	575
Στράτος Ν. Δορδανάς: Ο κουμπάρος-βασιλιάς και η διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας: Από τη βουλγαροφαγία των Βαλκανικών Πολέμων στη γερμανόφιλη αναδίπλωση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου	593
Δημήτρης Κ. Αποστολόπουλος: Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη σχέση Ελλήνων-Γερμανών: από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Κατοχή στον Ψυχρό Πόλεμο και την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση	605

4. Η εκπαίδευση και οι προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών

4.1. Ζητήματα ιστορίας της εκπαίδευσης, μειονοτική εκπαίδευση και σύγχρονες εκπαιδευτικές αλλαγές

Ευστράτιος Βαχάρογλου: Η ηθική διαπαιδαγώγηση των αγοριών και κοριτσιών τον 19ο και αρχές 20ού αιώνα μέσα από εγχειρίδια Ηθικής και Παιδαγωγικά κείμενα: μία πρώτη προσέγγιση	623
Ευαγγελία Καλεράντε: Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική για την τεχνική εκπαίδευση: από την πολιτική των προθέσεων στη νομοθεσία (1860-2013)	641
Κωστής Τσιούμης: Πολιτικές διαχείρισης της μειονοτικής παρουσίας στην ελληνική εκπαίδευση 1923-2000	661
Μαριάνθη Παλάζη: Μια περίπτωση δίκης στο Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο: η «Δίκη των Αρχιγενείων Καθιδρυμάτων» Επιβατών Θράκης 1887-1892/1894	679

Κωστάντω Μπαρούτα – Ξέρρα: Η παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας από την ίδρυση του αλβανικού κράτους μέχρι σήμερα	697
--	-----

*4.2. Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στα σχολικά εγχειρίδια.
Ζητήματα διδακτικής*

Φωτεινή Πατεινάρη: Οι εκπαιδευτικές αλλαγές στο πλαίσιο των νέων δεδομένων που θέτει η πολυπολιτισμικότητα: το παράδειγμα των σχολικών εγχειριδίων σύγχρονης ιστορίας	715
Αγγελική Μουζακίτη: Από τη μία και μοναδική ιστορική αλήθεια στις πολλαπλές αναγνώσεις του ιστορικού παρελθόντος. Οι τομές και οι αλλαγές στην ελληνική μέση εκπαίδευση αναφορικά με τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας. Θεωρητικά / Ιδεολογικά ζητήματα και προβληματισμοί	741
Encarnación Motos Guirao: La idea de Bizancio y el helenismo en los manuales escolares españoles de finales del siglo XIX y principios del XX	759
Κλεονίκη Δρούγκα: Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) στα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια Ιστορίας (δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) της περιόδου 1950-1974	777
Νίκος Ρουμπής: Η θέση της λογοτεχνίας στη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας	791
Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος: Πράξη και διδασκαλία της «Δημιουργικής Γραφής» στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα	801
Ana Elakovic – Nenadovic, Vojkan Stojičić: Ο ρόλος της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας στη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου	823
Μαρίνα Κοκκινίδου, Λήδα Τριανταφυλλίδου: Το προφίλ του σπουδαστή της ελληνικής γλώσσας στο επίπεδο επάρκειας: Διδακτικές προκλήσεις και προτάσεις	839
Anka Rađenović: Corrective feedback and its influence on L2 learners' performance	861
Stefan Dumitru: Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην ανώτερη στρατιωτική εκπαίδευση: το πεπρωμένο ενός μαθήματος	873
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Β΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄	883

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

5.8. Από τη γενιά του 1880 στις αισθητικές αναζητήσεις του Μεσοπολέμου

Γεράσιμος Ρεντίφης: Η γενιά του 1880. Παύλος Καλλιγιάς και Ανδρέας Καρκαβίτσας	31
Λάμπρος Βαρελάς: Κόντρα στο ρεύμα: Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και οι ρήξεις του με τη νεοελληνική κοινωνία και τις αναμονές του αναγνωστικού κοινού	47
Γκρατσιέλλα - Φωτεινή Καστελλάνου: Κρίση και θύματα στο έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη <i>Οι Σκλάβοι στα δεσμά τους</i>	61
Αγγελική Λούδη: Η αναδιήγηση μιας παλιάς ιστορίας: <i>Φρατζέσκα ντα Ρίμινι</i> (1922) του Διονύσιου Κόκκινου	73
Fatima Eloeva, Arina Reznikova: Η αισθητική του εφιάλτη στα έργα Παπαδιαμάντη και Ντοστογιέβσκι (<i>Έγκλημα και τιμωρία</i> και <i>Φόνισσα</i>). Το θέμα των ονείρων	87
Νικόλαος Α.Ε. Καλοσπύρος: Η βιοτική μεταφορά στον Παπαδιαμάντη: Το παπαδιαμαντικό παράδειγμα της ρήξης ανάμεσα στη μεταφυσική ανησυχία του αστικού κόσμου και στη νηπτική ενσωμάτωση της πολιτικοοικονομικής ελλαδικής κρίσης	97
Κ. Γ. Κασίνης: Η νεοελληνική βορειομανία: η ρήξη με το ρομαντικό παρελθόν	119
Βάλια Τσάιτα - Τσιλιμένη: Η μεταφραστική δραστηριότητα της «γενιάς του 1920»: μεταγγίζοντας όψεις πολιτισμού στην ελληνική κοινωνία	139
Απόστολος Μπενάτσης: Η πολυμορφία της ποίησης του Καρυωτάκη	149
Maria Caracausi: I racconti di Napoleon Lapathiotis	161

Κατερίνα Δ. Σχοινά: Η μεταιχμιακή ποιητική του «απόρριχτου» Ναπολέοντα Λαπαθιώτη: «μικρά τραγούδια σε πεζό ρυθμό»	171
Tea Gamrekeli: Για μια άγνωστη πτυχή της ποίησης του Κ. Π. Καβάφη	189
Hans Eideneier: Ο Καβάφης και οι ρίζες του φιλελληνισμού ...	197

5.9. Η «γενιά του 1930»: Ποίηση, Πεζογραφία, Ιδεολογία

Γιάννης Δημητρακάκης: Ο Γιώργος Σεφέρης και ο γαλλικός κλασικός 17ος αιώνας	207
Maila García – Amorós: Η οικογένεια Σεφεριάδη πριν και μετά το '22 μέσα από την οικογενειακή αλληλογραφία	229
Μαρία Μανδαμαδιώτου: Η φυλή και το έθνος στο δημοσιογραφικό λόγο του Στράτη Μυριβήλη (1914-1949)	241
Bart Soethaert: Το <i>Χρονικό μιας πολιτείας</i> του Παντελή Πρεβελάκη και η «μεταβολή» της 4ης Αυγούστου 1936	257
Γεωργία Λαδογιάννη: Η λογοτεχνία στο μεσοπόλεμο. Απομυθοποιήσεις και αποσιωπήσεις. Το μυθιστόρημα του Θράσου Καστανάκη	275
Κατερίνα Μουστακάτου: Συγγενείς χαρακτήρες και αντικρουόμενες ιδεολογίες στο πεζογραφικό έργο του Γιώργου Θεοτοκά	289
Helena González – Vaquerizo: Η «μοντερνιστική» <i>Οδύσσεια</i> του Νίκου Καζαντζάκη. Κλασικός και φιλοσοφικός ήρωας ..	301
Νίκος Μαθιουδάκης: Η γλωσσική ποιητική ταυτότητα του Καβάφη και του Καζαντζάκη: μια συγκριτική μελέτη	319
Δημήτρης Κόκορης: Ρίτσος και σοσιαλιστικός ρεαλισμός : μία σύνθετη σχέση	343

5.10. Αφήγηση, αναπαράσταση και ιδεολογία στην πεζογραφία: από τις αρχές του 20ού αι. ως τη σύγχρονη λογοτεχνία της κρίσης

Γιώργος Φρέρης: Η συμβολή του πολέμου της δεκαετίας 1912-22 στη νεοελληνική γραμματεία	361
---	-----

Έρη Σταυροπούλου: Η παρουσία της Μικρασιατικής Καταστροφής στη νεοελληνική πεζογραφία (συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις)	379
Θανάσης Αγάθος: <i>Γαλήνη</i> : από τον λυρισμό του Ηλία Βενέζη (1939) στον πειραματισμό του Gregory Markopoulos (1958)	397
Μαρία Αθανασοπούλου: Η 'ουλή του Οδυσσέα': Διακεκομμένητητα και ερμηνεία στην <i>Αριάγνη</i> [1962] του Τσίρκα	409
Ulrich Moennig: <i>Θυμάμαι</i> : Ο Νίκανδρος Κεπέσης απαντά στον Άρη Αλεξάνδρου	427
Evgenia Plioroulou: <i>Καλά εσύ σκοτώθηκες νωρίς</i> , κλασικά και εικονογραφημένα	441
Αυγή Λίλλη: «Ποιώντας» στο «περιθώριο»: Η ρήξη της μεταπολεμικής γενιάς με τη γενιά του '30 και την κριτική μέσα από το «ψευδορεαλιστικό» πρίσμα της <i>Φανταστικής περιπέτειας</i> του Αλέξανδρου Κοτζιά	453
Olena Polkhovska: Greek history in kaleidoscopic vision of Maro Douka's characters: narrative strategies unifying individual and historical experience	471
Δέσποινα Σκούρτη: Αντικατοπτρισμοί και μνήμες της περιόδου 1967-1974 στη ελληνική πεζογραφία	483
Εύα Γανίδου: Μυθοπλασιακές βιογραφίες του Γ.Μ. Βιζυηνού: Ρήξεις, ανατροπές και συνέχειες	497
Λίλια Μπάναχ: Κάλυψη των κενών της ιστορίας στο βιογραφικό μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη <i>Ο βίος του Ισμαήλ Φερίκ πασά</i>	511
Salome Gventsadze: Χαμένες πατρίδες – ρήξη και διχασμός ανάμεσα σε δύο κόσμους στην ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία (Ρ. Γαλανάκη – Κ. Ταταρασβίλι)	519
Αλίκη Τσοτσορού: Ρήξη και συνέχεια στην αναζήτηση του ελληνικού πολιτισμού: Τα μυθιστορήματα του Βασίλη Αλεξάκη <i>Η μητρική γλώσσα και μ.Χ.</i>	533
Ευανθία Βλαχάβα, Σμαράγδα Κωστούδα: Ο λογοτεχνικός κανόνας υπό διαπραγμάτευση στα λογοτεχνικά κείμενα για τους πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη	549

Τάμαρα Κόστιτς – Παχνόγλου: Η Αθήνα και τα σπίτια της από την μεταπολεμική ως την καταναλωτική κρίση στο έργο του Αντρέα Φραγκιά	567
Γιώργος Κωστακιώτης: Από τη δυστοπία στη ρήξη. Ο αποκλεισμός και η απομόνωση του ατόμου στο έργο του Γιάννη Μακριδάκη	583
Μαρίτα Παπαρούση: Αφηγηματοποιώντας το μέλλον: δυστοπικές προοπτικές και ιδεολογικές αναζητήσεις στην πεζογραφία της Ι. Μπουραζοπούλου	593
Παναγιώτης Ξουπλίδης: Τα λογοτεχνικά μυστήρια της θάλασσας του Νότου: Από τη Βαρκελώνη της μεταπολίτευσης στην Αθήνα της κρίσης	611

5.11. Από τους πρώτους μεταπολεμικούς ποιητές και την ποιητική γενιά του '70 στη σημερινή ποίηση της κρίσης

Χριστίνα Δράκου: Θεματικές Τομές στο Έργο του Έκτορα Κακναβάτου <i>Χαοτικά Ι</i>	629
Θεοδούλη Αλεξιάδου: Σκηνοθεσίες θανάτου και ποιητικό σκηνικό. Καρυωτάκης-Σαχτούρης-Βαρβέρης	645
Δώρα Μέντη: Δεκέμβρης του '44: Από τα επικαιρικά ποιήματα του 1945 ως τη νηφάλια αποτίμηση του 2000	663
Νίκη Eideneier – Αναστασιάδη: Από τη «Γενιά της Αμφισβήτησης» στη λογοτεχνία της Κρίσης	677

5.12. Εκδοτική αγορά, αναγνωστικό κοινό και η ανάγνωση ως πολιτισμική πρακτική – Εκφάνσεις της διεύρυνσης του σύγχρονου λογοτεχνικού πεδίου

Γιώργος Βλαχοπάνος: Ρισκάροντας επιχειρηματικά εν καιρώ κρίσης: ο εκδοτικός οίκος Ελευθερουδάκη και το περιοδικό <i>Νεοελληνικά Γράμματα</i>	689
Σοφία Ιακωβίδου: Διαβάζοντας (για) την ανάγνωση: όψεις της θεματοποίησης της ανάγνωσης στη σύγχρονη μυθοπλασία	705

Αναστασία Χολιβάτου: Αληθινές Ιστορίες: η γοητεία της λογοτεχνικής μη-μυθοπλασίας στο πλαίσιο της ελληνικής 'νέας δημοσιογραφίας'	719
Ζωή Βερβεροπούλου: Ο δημιουργός σε α' πρόσωπο: έντυπες συνεντεύξεις σύγχρονων Ελλήνων συγγραφέων	735
<i>5.13. Παιδική και εφηβική λογοτεχνία</i>	
Φωτεινή Βασιλοπούλου, Παναγιώτα Ψυχογιουπούλου: «Παραμύθια... για μικρούς και μεγάλους» μια τέχνη και τεχνική που διαρκεί στο χρόνο	755
Μένη Κανατσούλη: Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία για εφήβους: οδεύοντας σε μια αβέβαιη ενηλικίωση(;)	769
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α', Β', Δ', Ε'	787

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	19
--------------------------------	----

6. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στο θέατρο

6.1. Προσεγγίσεις στη δραματουργία του 19ου και του 20ού αιώνα

Αρετή Βασιλείου: Ερωτική επιθυμία και εθνικισμός; το θεματικό μοτίβο της αδελφικής αιμομειξίας στην ελληνική ρομαντική δραματουργία του 19ου αιώνα	29
Κωνσταντίνα Ριτσάτου: «Η ρίζα και η χλόη»: Ρήξεις και συνέχειες στη δραματουργία του Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου	47
Μανόλης Σειραγάκης: Η συνέχεια της ρήξης. Η <i>Τρισεύγενη</i> του Κωστή Παλαμά στη «Νέα Σκηνή» του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου	73
Γεωργία Κονδύλη: Η επιρροή της Αθήνας στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης (1897-1922)	91
Κατερίνα Καρρά: Η κωμωδιογραφία της περιόδου 1936-1944 ως πεδίο μελέτης πολιτιστικών μεταβολών	105
Αρετή Μαθιουδάκη: Θέατρο σκιών και πολιτική μεταβολή στην Αθήνα του Μεσοπολέμου	115
Χριστίνα Παλαιολόγου: Παραμυθιακά και μεταφυσικά στοιχεία στο θεατρικό έργο του Σωτήρη Σκίπη	127
Βάνια Παπανικολάου: Καιροσκόπος ή κοινωνιστής; Η πρόσληψη του George Bernard Shaw από την ελληνική αριστερή διάνοηση	141
Virginia López Recio: Το ισπανικό θέατρο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών	157
Γρηγόρης Ιωαννίδης: Το ελληνικό θέατρο «της ρήξης»: Οι πρώτες προσπάθειες του νεανικού θεάτρου και του πειραματικού δραματικού λόγου κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας και της πρώτης Μεταπολίτευσης (1967-1981)	167

6.2. Δραματουργικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου

Μιχάλης Γεωργίου: Μεταμορφώσεις των <i>Βακχών</i> στην Ελλάδα (1950-2005). Μια πρώτη προσέγγιση	189
Ana Chikovani: Η μορφή της Μήδειας στη σύγχρονη ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία. Τυπολογικοί παραλληλισμοί	207
Αθανάσιος Γ. Μπλέσιος: Ο Προμηθέας και ο Ηρακλής στη νεο-ελληνική δραματουργία του 20ού αιώνα	227
Sophie Shamanidi: Μεταμορφώσεις της Κλυταιμνήστρας (Γ. Σεφέρης – Γ. Ρίτσος – Ι.Καμπανέλλης)	245

6.3. Το σύγχρονο θέατρο και η θεατρολογική έρευνα σήμερα

Γιώργος Π. Πεφάνης: Συνέχειες, τομές και διακειμενικά πεδία στη σκηνική αφήγηση της φρίκης. Η περίπτωση της παράστασης <i>Μέδουσα</i> του Θωμά Μοσχόπουλου (2011)	259
Καλλιόπη Εξάρχου: Δημήτρης Δημητριάδης: Η «Υπερλογοτεχνία» συναντά το «Δράμα του Σύμπαντος»	277
Σοφία Φελοπούλου: Συνέχεια και ασυνέχεια στο έργο του Γιώργου Διαλεγμένου	287
Κυριακή Πετράκου: Ελληνοκεντρισμός και παγκοσμιοποίηση στο ελληνικό θέατρο των τελευταίων δεκαετιών	303
Λητώ Ιωακειμίδου: Η ποίηση στη σκηνή: Συνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη των Ρομαντικών και των επιγόνων τους. Έλληνες Ρομαντικοί και Λωτρεαμόν από την ομάδα Bijoux de Kant	327
Άννα Μαυρολέων: Το ψηφιακό αρχείο του Ελληνικού Κέντρου Μελέτης και Έρευνας του Ελληνικού θεάτρου – Θεατρικού Μουσείου. Οι ανεκμετάλλευτοι αρχαιακοί θησαυροί και η περιπέτεια της θεατρολογικής έρευνας στην Ελλάδα της κρίσης	345
Μαρία Δημάκη – Ζώρα: Συνέχειες και ρήξεις στην εξέλιξη του θεάτρου για ανήλικους θεατές στην Ελλάδα	361
Ιωάννα Μενδρινού: Ασυνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη και προβολή όψεων της παιδικής ηλικίας στη δραματουργία για ανήλικους θεατές της μεταπολίτευσης	375

7. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη γλώσσα

7.1. Ζητήματα θεωρίας και ιστορίας της γλώσσας

- Henri Tonnet:** Η διαμόρφωση των ονοματικών και ρηματικών συνταγμάτων στα ελληνικά από τον 5ο μ.Χ. ως το 12ο αιώνα 407
- Anna Lazarova:** Συνέχειες ή ασυνέχειες στην κωμική γλώσσα; Ο ρόλος των πραγματολογικών μορίων στις (νεοελληνικές) μεταφράσεις της αρχαίας ελληνικής κωμωδίας 415
- Karolina Gortych – Michalak:** Ασυνέχειες ή συνέχειες της νομικής γλώσσας 1974-2014 427
- Milena Jovanonić, Πολύδωρος Γκοράνης:** Ο Γιάννης Ψυχάρης και η Γλωσσολογική Εταιρεία των Παρισίων 461
- Βούλα Ποσάντζη:** Η μαχόμενη δημοτικίστρια Σίτσα Καραϊσκάκη και η σχέση της με τον Εθνικοσοσιαλισμό. Συνέχεια ή ρήξη; Η αλληλογραφία με τον Στρατή Δούκα 475
- Akis Gavriilidis:** The eternal return of the living-dead (languages): Spectres of (dis)continuity 489

7.2. Συγκριτικές και διαλεκτολογικές προσεγγίσεις

- Predrag Mutavdžić, Αναστάσιος Καμπούρης:** Η σύγχρονη ελληνική γλώσσα στο σταυροδρόμι ανάμεσα στις «μικρές» και «μεγάλες» γλώσσες (συμβολή στη θεωρία της διαπολιτισμικής επικοινωνίας) 509
- Svetlana Berikashvili:** Η διαπολιτισμική μεταφραστική προσέγγιση των ιδιωτικών εκφράσεων (με βάση ιδιωτικές εκφράσεις από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*) 527
- Irina Tresorukova:** Κατάταξη των νεοελληνικών φρασεολογισμών: προσέγγιση στο θέμα (με βάση τη ρωσική θεωρία της γλωσσολογίας) 541

7.3. Γλωσσικά στοιχεία ως πολιτισμικοί δείκτες

Μαρία Βραχιονίδου: Η έννοια του «ξένου» μέσα από γλωσσικές παρατηρήσεις. Συνέχειες και ασυνέχειες	555
Μαρία Δημάση: Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού: η σημειωτική συμβολή τους στην αφηγηματική πλοκή και στην ενίσχυση της αναγνωστικής πρόσληψης διαχρονικά	573
Jingjing Hu: Οι διαπολιτισμικές διαφορές στο μάθημα μετάφρασης ελληνικών - κινέζικων μέσω των έργων του Καζαντζάκη	589

8. Ψηφιακή πραγματικότητα: συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις της βιωμένης εμπειρίας

8.1. Ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές και νέα κειμενική πραγματικότητα

Σωκράτης Μπαλτζής, Θεόδωρος Βυζάς, Ευγενία Ευμοιρίδου: Η σημασιολογική συμπεριφορά του ρήματος ως καθοριστικός παράγοντας στην κατασκευή των σημασιολογικών κανόνων της νεοελληνικής για την αυτόματη επεξεργασία της	611
Μαρία Ακριτίδου: Οι νεοελληνικές σπουδές μπροστά στην ψηφιακή πραγματικότητα. Η ανάπτυξη ψηφιακού σώματος νεοελληνικής ποίησης από το ΚΕΓ με το διεθνές πρότυπο Text Encoding Initiative	651
Dimitrios Kydros, Anastasios Anastasiadis: Social Network Analysis in Literature. The case of <i>The Great Eastern</i> by A. Embirikos	681
Μαρία Μοίρα, Δημήτριος Μακρής: Ψηφιακοί πλόες στη λογοτεχνική πόλη. Συνέχειες και ασυνέχειες της αστικής χωρικής εμπειρίας	703
Ευγενία Τσιουπλή: Διαδικτυακά περιοδικά: η ψηφιακή συνέχεια μιας διαχρονικής συνήθειας	723
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Ε΄	741

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ε΄ ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

9. Πολιτισμικές μεταφορές, διαπολιτισμικοί μετασχηματισμοί και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις

9.1. Στρογγυλό Τραπέζι «Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις & διαμόρφωση του “εθνικού χαρακτήρα” στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα»

Άννα Ταμπάκη: Εισαγωγή – Παρουσίαση των στόχων της έρευνας και των πρώτων πορισμάτων της	29
---	----

Κυριακή Αθανασιάδου: Εικόνες της <i>Μήδειας</i> και η κατασκευή του γυναικείου φύλου στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα	51
--	----

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου – Βασιλάκου, Αικατερίνη Διακουμοπούλου – Ζαραμπούκα: Διαπολιτισμική πρόσληψη της δραματουργίας μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα: Μια πρώτη προσέγγιση	65
--	----

Ευριπίδης Γαραντούδης: Η αναβίωση της αρχαίας ελληνικής μετρικής τον 19ο αιώνα: μετρική θεωρία και ποιητική πράξη	85
--	----

Μαρία Σπυριδοπούλου: Ο Εμίλ Ζολά μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο των δύο τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα: μια πρώτη προσέγγιση	95
--	----

Αγγελική Σπυροπούλου: Ελληνοαγγλικές λογοτεχνικές συναντήσεις του 19ου αι.- πρόσληψη και διαπολιτισμικότητα	115
--	-----

Κατερίνα Καρακάση: Η <i>αρχαία δημοτική ποίηση</i> και τα <i>ωραία προϊόντα του γερμανικού Παρνασσού</i> . Σημειώσεις για την πρόσληψη του γερμανικού Ρομαντισμού στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα	133
---	-----

Άλκηστη Σοφού: Ο <i>Θεατής της Ανατολής (Le Spectateur de l’Orient)</i> διαλέγεται με την Ευρώπη. Οι διακυμάνσεις μιας «εθνικής αφήγησης»	151
--	-----

Αύρα Ξεπαπαδάκου, Αλέξανδρος Χαρκιολάκης: Το λυρικό θέατρο και η μουσική σαλονιού στον ελληνόφωνο περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα	159
--	-----

9.2. Μέσα από τον καθρέφτη: πολιτισμοί σε επαφή (Βενετοκρατία και οθωμανική κυριαρχία)

Ελένη Τσουραπά: Il buon governo: σχεδιάζοντας το σύστημα διακυβέρνησης στην ελληνοβενετική Ανατολή. Το παράδειγμα της Κρήτης (13ος-17ος αι.)	171
Ρομίνια Τσακίρη: Consistency and rupture in punishments in Crete under the Venetian rule (13th – 17th century)	185
Tatiana Markaki: Cultural transfers and social ruptures in Venetian Crete: dowries of distinguished <i>cittadini</i> in seventeenth-century Candia	207
Ουρανία Καραγιάννη: Η οικογένεια Λοράντου και η διαδρομή της από τον Χάνδακα στη Βενετία: μια περίπτωση διαπολιτισμικής τεκμηρίωσης του οικογενειακού και υλικού τους βίου (17ος αιώνας)	221
Χρήστος Αποστολόπουλος: Τα τελευταία χρόνια της Βενετοκρατίας στην Κύπρο: Αρχαιικά τεκμήρια για την παρουσία, τη δράση και το θάνατο του Ιάκωβου Διασορηνού	239
Γιώργος Νικολάου: Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στον ελληνικό κόσμο κατά τα νεότερα χρόνια: η περίπτωση της Πελοποννήσου (1685-1715)	253
Pedro Bádenas: Πειρατές και δούλοι ή αιχμάλωτοι. Οι Έλληνες και η θάλασσα στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας	273

9.3. Μέσα από τον καθρέφτη: πολιτισμοί σε επαφή (20ός αι.)

Αλεξία Αλτουβά: Έλληνες ηθοποιοί στο Παρίσι σε αναζήτηση της δραματικής τέχνης: Σημεία επίδρασης στην ελληνική υποκριτική την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τις αρχές του 20ού	285
Julien Calvié: La représentation des Grecs dans l'œuvre de l'helléniste français Louis Roussel (1881-1971): la thématique de la continuité	303
Μαριλένα Κουζίνη: «Γιατί όχι το Βυζάντιο;». Η θέση του ως συνεχιστή του ελληνικού πνεύματος στη συνείδηση των γάλλων λογίων επισκεπτών της Ελλάδας στα μέσα του 20ού αιώνα	321

Μαρίνα Κοκκινίδου: Πολιτισμοί σε επαφή στην Ελλάδα του μεταπολέμου: Η περίπτωση του περιοδικού <i>Αγγλοελληνική Επιθεώρηση</i> (1945-1955)	339
---	-----

9.4. Φιλέλληνες, Λόγιοι & Κοινότητες της διασποράς

Λίλια Διαμαντοπούλου: Ο Φιλέλληνας Carl Jakob Iken (1789-1841) και ο ρόλος του στις Νεοελληνικές Σπουδές	359
Ιωάννα Σπηλιοπούλου: Το ταξίδι του Ειρηναίου Θειρσίου στην Ελλάδα (1831-1832) μέσα από την αλληλογραφία του με τη γυναίκα του ως πηγή μαρτυρίας για τις ιδεολογικές διενέξεις αναφορικά με τις ρίζες του ελληνικού πολιτισμού	377
Konstantinos Tsivos: Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μια ρήξη στην άλλη	397
Ρεγγίνα Κασιμάτη: Bona και το Africo. Η διαφιλονικούμενη παράδοση δύο κοινοτήτων του ιταλικού νότου για την πατρότητα ενός τοπικού Αγίου, και οι κεκαλυμμένες εδαφικές διεκδικήσεις	417
Νικόλαος Σιώκης: Η παροικία των Κλεισουριέων στο Ζέμουν (Σεμλίνο). Αμφίδρομες σχέσεις με τον γενέθλιο τόπο	425
Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη: Συνέχειες και ασυνέχειες στην πολιτισμική ιστορία μιας ελληνικής κοινότητας στη διασπορά: η περίπτωση της κοινότητας στο Σουλινά (Ρουμανία) με βάση τα γλυπτά μνημεία	449

9.5. Πολιτισμική πολιτική, οπτική κουλτούρα και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις

Βασιλική Σαρακατσιάνου: Η Αναγιγνώσκουσα στη νεοελληνική τέχνη: θεσμικές αλλαγές στην εκπαίδευση των γυναικών στην καμπή του 19ου προς τον 20ό αιώνα	481
Στεριανή Τσιντζιλώνη: Χορευτικά σώματα και Ιστορία: αναλύοντας τρεις στιγμές από την ιστορία του χορού και της Ελλάδας	507
Christina Michael: Η χρήση της πολιτισμικής και μουσικής συνέχειας στη διάλεξη του Μάνου Χατζιδάκι για το ρεμπέτικο	523

Πολίνα Ταμπακάκη: Εξετάζοντας τον μύθο και τη μυθολογία της γενιάς του '30: η ανακάλυψη του ρεμπέτικου από τον Μάνο Χατζιδάκι και ο Γιώργος Σεφέρης	533
Νικόλαος Μάμαλης: Η μουσική πρόσληψη της <i>Ορέστειας</i> του 1903 στο Βασιλικό Θέατρο	553
Alexandros Charkiolakis: Το Ωδείο Αθηνών ως καθοριστικός φορέας πολιτισμικής διαμόρφωσης	571
Άννα-Μαρία Ρεντζεπέρη – Τσώνου: Η μελοποίηση του ύμνου της Κασσιανής <i>Κύριε, η εν πολλαίς αμαρτίαις περιπεσούσα γυνή</i> από Έλληνες συνθέτες του 19ου και του 20ού αιώνα ..	581
Maria Athanassiou: Modern Greek Poetry set to music: a cultural diplomat?	597
Παρασκευάς Γ. Μουρατίδης: Εικόνες των «Συμμάχων»: Τα εθνικά θέματα και το αντιδυτικό πνεύμα στις δημοφιλείς πολιτικές κωμωδίες του παλιού ελληνικού κινηματογράφου (1946-1974)	623
Χρήστος Δερμεντζόπουλος: Place, memory and tradition in contemporary Greek cinema just before the crisis	645
María Eugenia De la Nuez Pérez: L'image de la Grèce et du Japon dans les premières expositions universelles (1851-1910): changement ou continuité?	653
Evi Baniotopoulou, Efthymia Lydia Roupakia, Eleni Sideri: Locating Belonging, Refiguring Space: Mediterranean crossings and the 4th Thessaloniki Biennale of Contemporary art	667
Vera Mystaka: Continuities and dis-continuities in the work of Jannis Kounellis	679
Ελένη Καρασαββίδου: Από το Όλνερμάστον στον Μαραθώνα: 50 χρόνια από την δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη ή η πολιτική ως πολιτιστική πρόταση	699

9.6. Πολιτισμική πολιτική και χρήσεις της αρχαιολογίας και της παράδοσης στην τέχνη

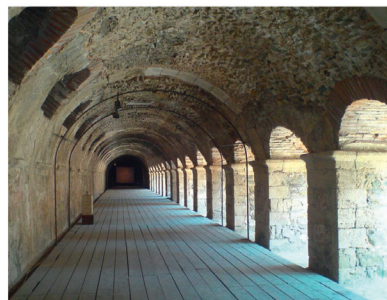
Καλλιόπη Παυλή: Το κόστος της «καταγωγής»	727
Κατερίνα Τζάμου: Βασίλειος Κουρεμένος και ταφική αρχιτεκτονική: Τα όρια και οι υπερβάσεις του νεοκλασικισμού ..	745
Βασιλική Χρυσοβιτσάνου: Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης: Η Κυκλαδική Τέχνη και η αισθητική του Μοντερνισμού στον Christian Zervos	761
Αθηνά Ι. Τσιγκαροπούλου: Συνέχειες και ρήξεις στην παράδοση της αγιογραφίας. Ο μετασχηματισμός της δράσης των Κολακιωτών από το 18ο έως και τον 20ό αιώνα	777

9.7. Λαϊκή παράδοση και λαογραφικές προσεγγίσεις

Michał Bzinkowski, Manuel Serrano: Η δυτικοευρωπαϊκή μάσκα του Χάρου στα δημοτικά τραγούδια	807
Anna Koustinoudi, Charalampos Passalis: Gaskell the Ethnographer: The Case of Modern Greek Songs	829
Χριστίνα Πετροπούλου: Κάποτε υπήρχε ένα χωριό... ή Το πανηγύρι ως μέσο αναβίωσης μιας «χαμένης» συλλογικότητας	843
Στέλλα Αλεξίου: Λαϊκή παράδοση και εκπαίδευση: Γέφυρα επικοινωνίας στις προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών. Η περίπτωση της Κύπρου	857
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄	871

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015